

Marinko Vuković

PROBLEM PODRIJETLA ŠOKACA I NJEGOV ODRAZ U HISTORIOGRAFIJI

Marinko Vuković
Arhiv HAZU
Zagreb

UDK 930.1(=163.42)
81'373.234(=163.42)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 27.4.2012.
Prihvaćeno: 17.10.2012.

Autor polazi od činjenice da historiografija do danas nije dala znanstveno zadovoljavajući odgovor o podrijetlu etnonima Šokac i istoimene hrvatske subetničke skupine, premda se u historiografiji i srodnim znanostima o tome dosta raspravljalo. Analizira sve dosadašnje pokušaje i na temelju kritičkog pristupa sintetizira odgovor, pokušavajući dati prihvatljiv faktografski, vremenski i geografski okvir njegova postanka.

Ključne riječi: Šokci, Vlasi, Sasi, Albanci, romanski, albanski

Uvod

Složenost ovog problema zaokuplja povijesnu, etnološku i lingvističku znanost već gotovo dvije stotine godina. Svaka je od ovih znanosti svojom metodologijom pokušala dati odgovor na problem podrijetla etnonima¹ Šokac i šokačke subetničke skupine. No, do sada niti jedna od njih nije dala zadovoljavajući rezultat i konačno prihvatljivo znanstveno rješenje. Neki od istraživača ovog problema, prema mojem mišljenju, slutili su ishodište podrijetla etnonima i subetničke skupine, ali zbog nedostatka činjenica i (samo)ograničavanja na metodologiju jedne discipline, nisu dali prihvatljive odgovore. Uvažavajući činjenice do kojih su ti istraživači došli, ali i nove spoznaje, pokušat ćemo ovim radom ponuditi novi, nadamo se prihvatljiviji pogled na ovaj problem.

Svaka rasprava o podrijetlu etnonima istovremeno otvara i pitanje podrijetla ove subetničke skupine koja danas najvećim dijelom živi u istočnoj Hrvatskoj (Slavonija, Baranja, zapadni Srijem), Srbiji (Bačka, Srijem), Bosni i Mađarskoj. Danas su njeni

¹ U radu se koristi izraz *etnonim*, što je ime kojim neka etnija označuje sebe ili kojim ju drugi narodi označuju, a time pokriva i pojmovno područje za koje se rabi izraz *etnik*. Taj je naziv, često, ali ne uvijek isto što etnonim. *Etnik* je izraz koji označuje stanovnika mjesta, kraja, zemlje ili države. Usp. Emil Heršak, *Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja*, Zagreb 1998., str. 58, 61.

pripadnici u etničkom smislu Hrvati, konfesionalno pripadaju rimokatoličkoj crkvi, a jezično su uglavnom govornici štokavskog ikavskog dijalekta stare akcentuacije.

Rasprava o etnonimu *Šokac*, *Šokci* i podrijetlu šokačke skupine katkada je govor o istom predmetu istraživanja, no ipak to treba pojmovno promatrati odvojeno s obzirom na različita značenja u određenom kontekstu vremena. Raspravljat ćemo stoga prvenstveno o podrijetlu etnonima.

Od sasvim romantičarskih tumačenja do ozbiljnih znanstvenih pokušaja, s obzirom na znanstvene discipline iz kojih su istraživači dolazili, izneseno je nekoliko teorija koje zastupaju različito porijeklo Šokaca, a koje nisu do sada bile eksplicirane u historiografiji. Neke su više, a neke manje znanstveno prihvatljive. Najveći dio znanstvenika koji su se bavili problemom prihvaća tzv. albansku teoriju. Vrlo je zastupljena, najviše od same šokačke subetničke skupine i dijela istraživača, tzv. mađarska teorija. Svakako treba uzeti u obzir i tzv. sasku teoriju koju danas također prihvaća dio znanstvenika, kao i tzv. antroponimijsku teoriju. Mora se uzeti u obzir i tzv. rumunjska teorija.

Raspravu smo postavili tako da sve korištene činjenice pokušamo razmatrati multidisciplinarno i na nekoliko razina. U povijesnom kontekstu daje se opći pregled historijskih činjenica o podrijetlu i asimilacijsko-migracijskim procesima etničkih skupina važnih za nastanak etnonima. U jezičnom kontekstu razmatraju se i moguća jezična ishodišta etnonima. U etnološkom kontekstu razmatraju se etnografske, onomastičke i povijesne činjenice važne za razjašnjenje problema etnonima. Na temelju tih razmatranja pokušat će se dati najprihvatljiviji odgovor o podrijetlu etnonima.

Temeljni problem tumačenja podrijetla etnonima *Šokac* predstavlja njegova široka geografska rasprostranjenost, najčešće kao apelativnog etnonima, ali i kao toponima, na području zapadnog i središnjeg Balkana te dijela srednje i istočne Europe, što stvara znatne poteškoće pri bilo kakvom konkretnijem znanstvenom zaključivanju. S ovom se činjenicom susreo svaki istraživač koji se bavio ovim problemom. Svako do sada poznato tumačenje ima u sebi barem jednu nepremostivu činjenicu koja onemogućuje svako eksplicitno zaključivanje. Samo izlaganjem i uvažavanjem svih tih činjenica može se pokušati dati zadovoljavajuće tumačenje, bez predmnijevanja da je to konačan odgovor. Otklanjanjem svih nedostataka dosadašnjih tumačenja i uvažavanjem svih činjenica dosadašnjih istraživača, imali bi novo sveobuhvatno tumačenje. No, to novo tumačenje zasigurno neće biti znanstveno eksplicitno, niti konačno, već više kao najvjerojatnije moguća forma (model), izgrađena i potvrđena kroz do sada poznate činjenice. Drugim riječima, tumačenje utemeljeno na dostatnom broju činjenica koje bi ostavile najmanju vjerojatnost sumnji u njegovu istinitost.

Povijesni kontekst

a) Asimilacijski procesi

Rasprava o podrijetlu imena *Šokac*, *Šokci* može započeti kada se problem stavi u povijesni kontekst i omeđi geografsko područje gdje se taj proces događao. Tek unutar tako zadanih okvira može se prijeći na činjenično potvrđivanje zamišljene teze. Zato je nužno dati kratki prikaz podrijetla etničkih skupina koje su u uskoj vezi s nastankom šokačkog imena, vlaške i albanske. Također je nužno ukazati na pojavu njemačke (saske) etničke skupine na tome području.

Jezikoslovci općenito prihvaćaju da je *Vlah* općeslavenska i praslavenska posuđenica iz pragermanskog, koja potječe iz praslavenskog još prije slavenske selidbe na Balkan, to jest prije 5. stoljeća. Vjerojatno se to dogodilo sjeverno od donjeg Dunava, gdje su se južni Slaveni mogli prvi puta susresti s balkanskim Romanima (Vlasima). Tek tu su mogli upotrijebiti taj naziv za Romane. Germanski naziv potječe od imena keltskog naroda koji je živio u blizini Germana dok su još boravili germanskoj pradomovini blizu Baltika. Romanizacijom Kelta u Galiji stari germanski naziv im je ostao i prenio se na sve Latine, kao Vlah kod Slavena.² Prvi spomen Vlaha na središnjem Balkanu javlja se u izvorima 976. godine, kada se spominje ime Vlah u Makedoniji, a 979. u povelji cara Bazilija II. spominju se Vlasi kontinentalne Grčke.³ O podrijetlu Vlaha postoje dvije teorije, autohtona i migracijska. Prva govori o tome da su Vlasi autohtoni, nastali na podlozi, preslojavanju i jezičnom utjecaju keltskih Bastrana iz Dardanije, keltsko-tračko-ilirskih Skordisca i tračkih Besa, koji su govorili romanskim jezikom.⁴ Druga, tzv. migracijska teorija govori da su Arumunji i Dakorumunji lingvistički bili jedinstveni do 10. stoljeća kada potomci dijela Dakorumunja migriraju na jug prema Makedoniji i Grčkoj. Povjesničari su više skloni autohtonoj, a lingvisti migracijskoj teoriji. Jedno je sigurno, romansko stanovništvo na području središnjeg Balkana postojalo je bez obzira je li bilo romanske seobe sa sjevera u 10. stoljeću, a seoba Slavena krajem 6. i početkom 7. stoljeća razbila je tu romansku kompaktnost. Središte etnogeneze Vlaha, odnosno Arumunja, je Makedonija, Tesalija oko Rila, Rodopa i Pinda. Za etnički integracijski proces Vlaha važna je uloga rimskih kolona, tračkih Besa, Kelta, Dačana, Dardanaca, drugih ilirskih i avarsko-slavenskih plemena.⁵

Prapostojbinom Albanaca smatraju se područja nekadašnjih rimskih pokrajina Dardanije i Peonije, odakle se u razdoblju od 4. do 6. stoljeća sele na prostore današnje Albanije. Albanski pripada satemskoj skupini jezika, srodan je armenskom, te izumrlom frigijskom i tračkom, a ne ilirskom koji spada u centumske jezike. Tako

² Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knj. 3, Zagreb 1973., str. 606-608; Isti, *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8, Zagreb 1971.

³ Zef Mirdita, *Vlasi starobalkanski narod*, Zagreb 2009., str. 49.

⁴ Isto, str. 45, 48-50.

⁵ Isto, str. 45-46, 50.

albanski ima dva romanska sloja, tračko-romanski i ilirsko-romanski. Prvi je unutrašnje balkanski, a drugi jadransko romanski. Albanolog Henrik Barić tvrdi da se rumunjski jezik formirao u simbiozi s Albancima s južne strane Dunava.⁶ O vlaško-albanskoj simbiozi i jezičnom međututjecaju na području Kosova u razdoblju od 13. do 15. stoljeća imamo svjedočanstva u brojnim povijesnim izvorima srednjovjekovne srpske države.⁷ Analogno tome, njihova simbioza morala je postojati i na drugim područjima gdje su bili pomiješani (Grčka, Makedonija, Albanija).

Osim vlaško-albanskog suživota, istovremeno postoji i suživot sa slavenskim stanovništvom na području Kosova, sjeverne Albanije, Crne Gore, Raške i Starog Vlaha, od doseljenja Slavena.⁸ Pri tom se misli na navedeno područje i na razdoblje od 13. do 15. stoljeća.

Srednjovjekovni izvori nedvosmisleno pokazuju kako na tom području u razdoblju od 13. do 15. stoljeća postoje zasebne etničke skupine, *Srbin*, *Latin*, *Arbanas* i *Vlah*.⁹ Dakle, etnička pripadnost se jasno očitava. Jedino etnonim *Latini* predstavlja etničku mimikriju za katolike koji nisu katolički Albanci i naziv ne odgovara etničkoj skupini koja se iza njega krije. Riječ je o katolicima slavenskog¹⁰ podrijetla s jadranske obale, npr. Dubrovčanima. No, nije isključeno da su ovim nazivom obuhvaćeni i njemački rudari *Sasi*, katoličke vjeroispovijesti, koji se na tom području pojavljuju od sredine 13. stoljeća.¹¹

Vlaški (romanski) etnički element u većoj mjeri i duže se očuvao na području sjevera Crne Gore i Staroga Vlaha, o čemu svjedoče brojni toponimi.¹² Na istočnim

⁶ Henrik Barić, *Albanisch, Romanisch und Rumänisch, Godišnjak Balkanološkog instituta*, knj. 1, Sarajevo 1956., str. VIII, IX, 1-15.

⁷ Povelja kraljice Jelene manastiru sv. Nikole u Vranjini iz 1280. godine, Svetostefanska hrisovulja 1313.-1318. godine, Dečanske hrisovulje 1330. godine, Hrisovulja cara Stefana Dušana iz 1348. godine i dr. Usp. Skënder Gashi, *Albansko-vlaška simbioza u svjetlu onomastike, Onomastica Jugoslavica*, sv. 10, Zagreb 1982., str. 47-62. "Listina za monastir Dečane (1330.) nabraja između Lima i Bijelog Drina brojne katune arbanaške i rumunjske, a diploma cara Dušana za monastir prizrenski (1348.) devet arbanaških katuna sjeverno od Prizrena" (Milan Shufflay, *Izabrani politički spisi*, Zagreb 2000., str. 131; usp. i: Nacionalne maglice, Sredovječna plemena Albanije i Crne Gore, *Obzor*, Zagreb 1924., god. 65, br. 49, str. 4; br. 50, str. 4; br. 53, str. 3; br. 54, str. 3).

⁸ Utjecaj romanskog jezika na jezične osobine slavenskih govora potvrdila su istraživanja o toj problematici. Vidi: Čiro Truhelka, *Studije o podrijetlu: etnološka razmatranja iz Bosne i Hercegovine*, Zagreb 1941., str. 29-32; Špiro Kulušić, *O etnogenezi Crnogoraca*, Titograd 1980.

⁹ U povelji kraljice Jelene iz 1280. godine, jasno se razlikuju etničke skupine: "(...) ili je Srbin, Latinin ili Arbanas ili Vlah (...)" (Stojan Novaković, *Zakonski spomenici srpskih država srednjega veka*, Beograd 1912., str. 579, 620).

¹⁰ U radu koristimo pojmove kojima određujemo konfesionalnu i jezičnu pripadnost: slavenski katolici, slavenski pravoslavni, pravoslavni vlaško-albanski supstrat, pravoslavni vlaško-albanski-slavenski supstrat, vlaško-slavenski supstrat i sl. Smatram da je takva terminologija u kontekstu ove znanstvene rasprave najprikladnija, zbog znanstvene objektivnosti i otklanjanja bilo kakvih neznanstvenih primisli.

¹¹ Mihajlo J. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, Dio 1, Srpska akademija nauka, Posebna izdanja, knj. 209, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 14, Beograd 1953., str. 1-27.

¹² Primjerice nazivi kao što su: Durmitor, Pešter, Prlitor, Žepa, Vizitor, Rmanj, Rumin, Romanija, Podromanija, Stari Vlah (usp. Petar Šimunović, *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Zagreb 2009., str. 59).

područjima Crne Gore i Staroga Vlaha, gdje su u doticaju s Albancima, Vlasi ih asimiliraju kao i njihove jezično kulturne elemente. Od 15. stoljeća nadalje Vlasi će biti izloženi snažnoj slavenizaciji.¹³

Značajno etničko prisustvo Vlaha na području srednjovjekovne srpske države nalazimo u srpskim i osmanlijskim izvorima. Dapače, iz mnogih se srpskih srednjovjekovnih dokumenata jasno može iščitati stalna etnička prisutnost Vlaha, odnosno romanskog stanovništva, od 13. do 15. stoljeća na ovom području. Znatno vlaško prisustvo nalazimo na području između rijeka Raške i Studenice na istoku, te rijeka Lima i Drine na zapadu, na području koje se i danas zove Stari Vlah, dok se eparhija države Raške u ovom razdoblju zove Starovlaška eparhija.¹⁴ Zbog toga će slavensko-romanski suživot bitno utjecati i na razvoj slavenskih jezika toga područja.¹⁵

Sljedeći bitni moment u povijesti ovog područja je doseljavanje njemačkih rudara Sasa u drugoj polovici 13. stoljeća. Oni se na poziv srpskih i bosanskih vladara doseljavaju iz sjeverne Ugarske i Transilvanije. Sasi se prvi puta spominju u *Brskovu* 1254. godine, mjestu smještenom u gornjem toku rijeke Tare, za kralja Stefana Uroša I. Nešto kasnije, krajem 13. stoljeća, Sase susrećemo u mjestu *Rudnik* na Kosovu, zatim u *Trepči*, gdje 1303. već postoji katolička crkva. Iste godine spominje se *Rogozno* pokraj današnjeg Novog Pazara s katoličkom crkvom. U *Novom Brdu* na Kosovu Sasi se spominju u drugoj polovici 14. stoljeća. Sasi se također spominju i u manjim rudarskim mjestima po Raškoj *Crnča* 1375. u srednjem Podrinju i *Plana* 1413., o kojima ima vrlo malo podataka. Osim u Raškoj, podatke o Sasima nalazimo i u Bosni. Oni se početkom 14. stoljeća nalaze u *Srebrenici*, *Fojnici*, *Ostružnici*. Njihovim dolaskom nastaju početne jezgre katoličkih gradskih naselja na području srpske srednjovjekovne države, koja će rasti kasnijim dolaskom katolika *Latina* s jadranske obale. Ovaj proces prate franjevci koji grade crkve, a ponegdje čak i samostane. Na početku osmanlijskih osvajanja od kraja 14. stoljeća većina Sasa odlazi u južnu Italiju i dalmatinske gradove, a dio ih se slavenizira.¹⁶

¹³ Šimunović, *Uvod u hrvatsko*, str. 107, 292, 315; Shufflay, *Izabrani politički*, str. 131-140; Jovan Erdeljano-
vić, *Stara Crna gora: etnička prošlost i formiranje crnogorskih plemena*, u: *Naselja i poreklo stanovniš-*
tva, knj. 24, ur. Jovan Cvijić, Beograd 1926., str. 502. "Les débris des groupes non serbes, Mataruge,
Macure, Mugoši, Kričkovi, Čići, Morlaci, Vlasi, ont été assimilés ou chassés. Leurs noms apparai-
ssent encore comme noms de brastvo (*fraternité*) ou de familles. A la même catégorie se rattache sans
doute le nom des Spangi, les plus anciens habitants de la Zeta et du bassin de Nikšić. Les tribus
serbes du Monténégro et de l'Herzégovine conservent encore bien la tradition du refoulement ou de
l'assimilation qui se sont produits au profit des Slaves. Les assimilés l'ont été par réunion à un groupe
serbe puissant et par mariages mixtes. Les éléments chassés sont entrés dans la composition des tribus
serbes voisines (Jovan Cvijić, *Des migrations dans les pays yougoslaves: leurs conséquences*, *Revue des*
études slaves, sv. 3-4, Paris 1923., str. 256-257). Vidi i: Petar Skok, *Češka knjiga o vlaškom pravu*, *Glasnik*
zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, sv. 30, Sarajevo 1919., str. 305-316.

¹⁴ Mirdita, *Vlasi starobalkanski*, str. 101-102, 106-107.

¹⁵ Skok, *Češka knjiga*, str. 295-316; Truhelka, *Studije o podrijetlu*, str. 32.

¹⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva*, str. 1-27; Snežana Božanić, *Rudarstvo u srednjovjekovnoj Srbiji i Bosni*,
Spomenica Istorijskog arhiva Srem, Sremska Mitrovica 2002., sv. 1, str. 77-141.

b) Migracijski procesi

Pod pritiskom turskih provala, naročito nakon Kosovske bitke, Vlasi se s područja Kosova, Raške, Crne Gore pomiču prema zapadu, u Crnu Goru, jugoistočnu Bosnu i Hercegovinu koja se krajem 14. stoljeća nazivala Donjim Vlasima. Padom bosanskog kraljevstva pod osmanlijsku vlast, Vlasi se naseljavaju po istočnoj i središnjoj Bosni, a početkom 16. stoljeća po zapadnoj i sjevernoj Bosni, stalno prateći turska osvajanja. Vlasi od Zete, Pive, Tare, Lima i Starog Vlaha bili su u 16. stoljeću slavenizirani, pravoslavni, ijekavci i štokavci, što utječe na jezične promjene u područjima koja su bila čisto ikavska. Istočna Hercegovina je 1711. godine još čisto ikavska, o čemu svjedoče ikavski toponimi: Sutiska, Tintište, Međuričje, Sirice, Stišnica, Prisika, Osik, Pliševina i Vrhrika.¹⁷

Vlahe dospjele u Bosnu iz Starog Vlaha, područje od Kopaonika do Drine te od Vlašića do Zlatibora, spominje 1234. godine povelja bana Ninoslava. Bosanski ban Kulin i Dubrovčani uzimali su Vlahe u službu kao pastire i vojnike krajem 12. i početkom 13. stoljeća. Vlasi su najvećim dijelom živjeli u današnjoj Hercegovini, zatim u dijelu Crne Gore te južnoj Dalmaciji (od Cetine do Boke kotorske). Podneblje toga područja vrlo je prikladno za stočare jer tamo snijeg pada vrlo rijetko. Bave se trgovinom prenoseći svojim karavanama robu u različite krajeve Balkana. Osmanlijskim osvajanjem Hercegovine krajem 15. stoljeća, vlaško se stanovništvo pomiče prema Dalmaciji, zapadnoj i sjevernoj Bosni, Slavoniji i miješa sa zatečenim slavenskim, odnosno hrvatskim stanovništvom, osim u gradovima na obali. Seobe su trajale od 1471. do 1540. godine.¹⁸

Posljedice tih vlaških migracija osjetile su se u istočnim krajevima Bosne i Hercegovine već krajem 14. stoljeća, a naročito će se osjetiti nakon propasti bosanske države 1463. godine, kada će starosjedilačko bosansko-hercegovačko stanovništvo katoličke vjeroispovijesti ikavskog govora početi migrirati prema sjeveru, zapadu i jugu.

Tako usporedno s vlaškim migracijama prema Bosni i Hercegovini imamo migracije katoličkog ikavskog stanovništva iz Bosne i Hercegovine. Prva iseljavanja iz Bosne u Slavoniju bilježe se već potkraj 14. i početkom 15. stoljeća u vrijeme pobune braće Horvata i nakon čestih provala kralja Žigmunda, a u Slavoniji i Baranji ti se iseljenici javljaju pod imenom Bošnjaci.¹⁹ Pogubljenjem posljednjega bosanskog kralja Stjepana Tomaševića pred Jajcem 1463. godine nestalo je bosansko kraljevstvo. Društveni položaj bosanskih katolika u novonastalim uvjetima postaje težak, što će

¹⁷ "Od Dabra i Foče u Hercegovini pa sve dalje k sjeveru, govorilo se tada (1711.) ikavski. Poslije je došao s juga nov etnički elemenat, koji je glas ь izgovarao kao je i ije, i to su bili ljudi nižega reda, težaci i pastiri, čiji govor plemstvo, kršćansko a poslije i muslimansko, nije primilo, nego je i dalje govorilo kroz stotine godina ikavski" (Vladislav Skarić, Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, sv. 30, Sarajevo 1918., str. 219-265). Vidi i: Truhelka, *Studije o podrijetlu*, str. 29-32; Skok, *Češka knjiga*, str. 305.

¹⁸ Ante Sekulić, *Bački Hrvati. Narodni život i običaji*, Zagreb 1991., str. 21-22.

¹⁹ Josip Bösendorfer, *Odakle ime Šokac?*, *Osječki zbornik*, sv. 2-3, Osijek 1948., str. 247-249.

postati uzrokom njihova iseljavanja iz Bosne na sjever, u Slavoniju, Srijem, Bačku i dalje u Ugarsku. Iseljavanje katolika iz Bosne događa se pod kraljem Matijašem Korvinom oko 1465. godine.²⁰

O prvim seobama katolika iz Bosne, koje su uslijedile odmah nakon turskog osvajanja, svjedoči i arhivski dokument – imenik plemićkih obitelji koje su iselile iz Bosne. Taj je imenik iz najstarijih rukopisa u arhivu franjevačke provincije Bosne srebrene prepisao Josip Jakošić za vrijeme svojega provincijalata (1780.-1783.). Rukopis je sačuvan u samostanu u Fojnici, a tiskao ga je fra Grgur Čevapović u svome *Katalogu*. Tada su plemićke, ali i mnoge druge obitelji nakon događaja u Bosni 1463. godine planski i organizirano, posredstvom franjevac, iseljene preko Save i spašene od turske odmazde. Ostale su obitelji, navodno oko 10.000 ljudi, bile pobijene.²¹

Nakon bitke na Mohačkome polju 1526., poraza ugarsko-hrvatske vojske i pokoravanja Ugarske, Turci su 1537. godine zauzeli cijelu današnju Slavoniju. Od tada pa sve do početka 17. stoljeća znatan se broj katolika seli iz Bosne na sjever u Slavoniju i dalje u Ugarsku. Tako povjesničar Josip Būrstle 1557. godine piše Antunu Vrančiću, biskupu jegarskom, kako su mnoge katoličke obitelji sredinom 15. stoljeća iselile u Ugarsku, što znači da su se bosanski katolici naseljavali i u Slavoniju.²²

Katalog donosi imenik plemićkih obitelji koje su od 1463. do 1600. godine izbjegle iz Bosne, Hercegovine i Dalmacije i naselile na područje Ugarske. Od toga je imenika očuvan samo jedan odlomak, pa su mnoga imena ostala nepoznata. Od ovih je obitelji jedan dio ostao u Slavoniji i Srijemu, o čemu svjedoče neka imena (prezimana) s ovoga popisa koja nose i današnji stanovnici Slavonije.²³

Novi val masovnih migracija katolika iz Bosne ponovno počinje za vrijeme Velikoga bečkog rata (1683.-1699.). Taj se proces zatim nastavlja sve do tridesetih godina 18. stoljeća, a što je uvjetovano ratnim i političkim prilikama u Bosni. Tim su seobama bile upravljale vojne ili upravne vlasti koje su to stanovništvo smještale

²⁰ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata: Pregled povijesti hrvatskoga naroda 600.-1918.*, Split 2004., str. 241; O početku iseljavanja iz Bosne govori ljubljanski biskup Toma 1625. godine: "Kada su Turci god. 1463. skućili Bosnu pod svoju okrutnu vladu, mnogi plemići, koji se ne htjedoše izneviriti kršćanstvu, pobjegav sa svojim podanici, nastaniše se u Slavoniji, Baranji, Bačkoj i Banatu, a drugi u Dalmaciji i Hrvatskoj, pa oni porodiše slavne graničare, a ovi junačke uskoke, koji su se iduć od Krajine k Zagrebu priko Hrvatske i Slavonije, pružajuć se kano snažna vojska, već u doba Ferdinanda I. iz Turske ovamo naselili". Vidi i: Ivan Antunović, *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, gradjanskom i gospodarskom*, Beč 1882., str. 67, 71.

²¹ "Inde ab anno 1463. usque ad revindicatas victricibus armis posliminio provincias, quamplurimas e Regno Bosniae Familias, nobiles quoque residuas Turca, occupata Bosnia memorialibusve combustis, ad decem millia dolo caecidisse ferturmedio huius Prov. Patrum, absque Religionis discrimine, horum traductas conservatasque fuisse, supra osdendum erat. Nobilium Familiarum, quarum memoria inter huius Prov. Tabularia in vetustis MSS. conservata a furore Turcico in Conventu Fojnicensi occultata, et a memorabili viro P. Josepho Jakosics fideliter transumpta fuit" (Gregorius Csevapovich, *Synoptico-memorialis catalogus observantis Minorum provinciae s. Ioannis a Capistrano, olim Bosnae Argentinae; a dimidio seculi XIII. usque recentem aetatem, ex archivo et chronicis eiusdem recusus*, sv. 12, Budae 1823., str. 265-266).

²² Antunović, *Razprava o podunavskih*, str. 72.

²³ Csevapovich, *Synoptico-memorialis catalogus*, str. 266-269.

na vojna ili komorna područja koja su došla pod habsburšku vlast. U seobama je iz Bosne, prema nekim procjenama, otišlo oko 70.000 katolika. Najviše su iselili katolici iz bosanske Posavine, zatim iz istočne Bosne i oko rijeke Bosne. Iz Bosne su se iselili gotovo svi katolici iz Olova, Vareša, Kreševa, Sarajeva, Visokog, Maglaja i Žepča.²⁴

Osobito se velik broj katolika iselio za vrijeme prodora vojske Eugena Savojskog do Sarajeva 1697. godine. Tada se, napustivši Bosnu, u Slavoniju i Bačku preselilo oko 40.000 ljudi. U Bosni su katolici, zbog dugogodišnjih ratnih aktivnosti između katoličke Habsburške monarhije i Osmanskog carstva, bili u nemilosti turskih vlasti te su zbog toga upravo u to vrijeme nestali samostani u Modriči (1685.), Srebrenici (1686.) i u Olovu (1703.).²⁵ Također se značajan broj katolika iseljava iz Bosne kada je propao vojni pohod generala Petraša na Zvornik 1717. godine.²⁶

Vlaške migracije od sredine 13. stoljeća do Kosovske bitke, dakle stoljeće i pol, imale su uglavnom pastirsko-nomadski i trgovački obilježja. Nakon osmanlijskih osvajanja Kosova, Raške, Crne Gore, te stupanja u tursku vojnu službu, vlaške migracije imaju uglavnom vojno-osvajajući obilježja. Kroz srednji vijek, od sredine 13. do kraja 14. stoljeća, a i kasnije u 15. stoljeću i dalje pod osmanlijskih vlašću, Vlasi su bili glavni prijenosnici robe između obalnih gradova i unutrašnjosti. Na temelju dubrovačke arhivske građe jasno se vide trgovački pravci kretanja Vlaha u po turskoj Bosni i Hercegovini. Jedan od puteva išao je od Dubrovnika preko planinskog prijevoja Čemerno u istočnoj Hercegovini, dolinom Sutjeske do Podrinja, zatim preko Višegrada, Srebrenice, Zvornika do Srijemske Mitrovice.²⁷ Od Sremske Mitrovice roba je dalje išla prema južnoj Ugarskoj. Glavno središte trgovačke i rudarske oblasti u Podrinju bila je Srebrenica, a najsjevernija točka dubrovačkih kolonija bio je Zvornik. U svim tim mjestima (Srebrenica, Čagalj, Ljupskovo, Zvornik) nalazimo različite etničke i konfesionalne skupine.²⁸ Uglavnom, kako to nedvojbeno pokazuju dubrovački arhivski izvori, u rudarskim i trgovačkim mjestima Podrinja nalazimo

²⁴ Stjepan Pavičić, Bosna: migracije, *Migracijske teme*, god. 16, br. 4, Zagreb 2000., str. 350-351. "Za vrijeme Jakova Tvrtkovića, gvardijana u Sutjesci 1686. god. mnoge su katoličke obitelji pod vodstvom franjevača svojom voljom iselile iz Bosne (tj. provincije) i preporučile se u zaštitu austrijskog cara. O. Andrija Dubočac (Šipračić), kao nekad Mojsije iz Egipta, izveo je 2700 katolika iz svoje župe Dubočice u Bosni, o. Mihovil iz Velike 2300 duša iz župe Velika; o. Ivan Seočanin 1500 duša iz župe Majevac; o. Ilija Dubočac, o. Josip Rančanin i o. Šimon iz Modriča 6500 duša i sitnog blaga iz župe Modriča; o. Grgur Sgoščanin 4500 duša iz župe Seočnica i Zblaća; o. Đuro Turbić 5300 duša iz župe Kuzmadanja. Među ovima bilo je hrabrih i odvažnih muževa koji su se istakli u bojama protiv Turaka za svetu vjeru i domovinu. Sa ovim katolicima došli su i mnogi nevjerni Turci pa i šizmatici, koji su bili poučeni u svetoj vjeri i zatim pokršteni. Sam o. Jakov Tvrtković pokrstio je 337 Turaka" (Emerik Pavić, *Ramus viridantis olivae, in arcam militantis ecclesiae relatus, seu Paraphrastica, et topographica descriptio provinciae nuper Bosnae Argentinae, jam vero s. Joannis a Capistrano nuncupatae*, Budim 1766., str. 35-36).

²⁵ Emil Heršak, Panoptikum migracija – Hrvati, hrvatski prostor i Evropa, *Migracijske teme*, god. 9, br. 3-4, Zagreb 1993., str. 255-256.

²⁶ Truhelka, *Studije o podrijetlu*, str. 39.

²⁷ Od prijevoja Čemerna trgovački putovi su se razdvajali i prema rudarskim naseljima i trgovinama na istoku (Brskovo, Rudnik, Novo Brdo). Usp.: Dinić, *Za istoriju rudarstva*, str. 33-38.

²⁸ Franjevački samostani postojali su Srebrenici i Zvorniku, katolička crkva u Čaglju i Sasima. U Ljupskovu je bilo sjedište bosanskih krstjana. Usp.: Dinić, *Za istoriju rudarstva*, str. 33-34, 36.

njemačke katolike, slavenske heretike (bosanski krstjani) i slavenske katolike. Na temelju jezika kojim su pisana pisma koja se čuvaju u dubrovačkom arhivu i na temelju pojedinih imena koja se spominju u pismima, pokazuje se da su gradske vlastelinske obitelji bosanskih podrinskih gradova govorile ikavskim govorom štokavskoga narječja.²⁹ S katolicima i heretičkim krstjanima na tom se području svakodnevno susreću stalni putujući trgovci Vlasi. U 13. stoljeću oni su još pravoslavci romanskog jezika, u 14. stoljeću pravoslavci slavensko-romanskog jezika (bilingvalni), a od 15. stoljeća pretežito pravoslavci slavenskog jezika.³⁰ Osim što su bili trgovci, Vlasi su u istom razdoblju bili i nomadski pastiri koji žive na planinama u *katunima* uokolo rudarskih i trgovačkih naselja spomenutog područja (Kosovo, Raška, sjever Crne Gore, Stari Vlah i Podrinje).

Jezični kontekst

a) Rana tumačenja etnonima

Budući da su se brojni autori bavili problemom podrijetla etnonima *Šokac* više od dva stoljeća, potrebno je dati kronološki pregled svih značajnijih radova koji su nastali od kraja 18. do početka 20. stoljeća. Daljnja istraživanja o toj temi, bez uzimanja u obzir njihovih istraživanja, bila bi manjkava, a sadašnje spoznaje o tome nepotpune. Na djela i autore koji su pisali u 20. stoljeću referirat ćemo se u drugim poglavljima prema potrebi.

Prvi koji pokušava protumačiti podrijetlo etnonima *Šokac* slavonski je književnik i latinist Valpovčanin Matija Petar Katančić. On je, 1789. godine, smatrao da je ovo ime poteklo od planine *Succus* koja je dijelila Ilire od Tračana, a njeni stanovnici po njoj su nazivani *Succi* (*Sukci*) od čega je nastalo ime *Šokci*.³¹ Slovački putopisac i

²⁹ Primjerice, pripadnik srebreničke obitelji Zlatonosović oženio je kći Vukca Hrvatinića, a njihovi sinovi su se zvali Vlad i Stipan (Dinić, *Za istoriju rudarstva*, str. 38-39), zatim primjer ikavskog govora srebreničke vlastele imamo kada župan Dragiša Dinjić u Srebrnici piše 1427. godine knezu i vojvodi: "Vi ste meni voljni zapoviditi kako moja gospoda" (Isto, str. 41).

³⁰ Možemo se složiti s Pavlom Ivićem po pitanju jezičnih promijena romanskih pravoslavaca. Vidi: Gasli, *Albansko-vlaška simbioza*, str. 60.

³¹ Matija Petar Katančić u svojoj knjizi na nekoliko mjesta daje tumačenja imena *Šokac*, *Šokci*: "... c) neque enim apud hos nomen Chrobatorum leges. Inde quoque factum, vt Chrobatia Graecorum in Slauoniam apud Latinos, migrarit. Et, si monumenta huius temporis bene lustraris, non alteram, quam quae Chrobatis competat, Slauoniam primo dictam comperies; tametsi hoc nomen paullo ante Turcae aduentum, in Dalmatiam quoque, Bosnam, Seruiam, et Hungariae fines occiduos atque australes, propagatum videas. Maior pars Panoniorum Shokcios, d) se suo Croatae, Bosnii, Serbli, Bugari, suo adpellant, ignari, quid vocabulum Slaui sibi velit ... e) Hi sorte a Succis Thracibus. Succus enim idem ac Szok. Inde Succi, Sokci (*De Istro eiusque adcolis commentatio: in qua avtochthones Illyrii ex genere Thracio, advenae item apud Illyrios a primis rerumpubliarom temporibus ad nostram vsque aetatem, praesertim quod originem, linguam et literaturam eorumdem spectat, dedocuntor*, Budae 1798., str. 109) ... (qui Shokci sint) gente Thracia, Dardanis vicina, quae Bessorum exemplo in haec adpuler it loca. Exinde ab oriente divulgus est occidens, et communis inter utros que limes fuit mons Sucorum, qui Illyrios Thracasque disterminat (str. 136) ... Sint ii Succorum, Thraciae populi, genere, aut nomine orti. Hafio Succi pylae, apud Sardicam veterem, in Rumiliae et Bulgariae finibus, inter fontes Isker at Maricza" (str. 145).

etnograf Johan von Csaplovics 1819. godine u svojoj knjizi navodi kako pravoslavni katolike nazivaju *Šokcima*, a ovi njih *Vlasima*, ali ne zna reći zašto.³² Iste godine Tomo Ljubibratić u njemačkom časopisu *Ljetopis Slavjenu* (?) piše da slavenski znanstvenici smatraju da ta riječ dolazi od mađarskog *sok az* u značenju "to je mnogo" i donosi drugo mišljenje da ta riječ dolazi od talijanske riječi *sciocco*.³³ Sljedeće, 1820. godine, njega pobija izvjesni Rummy koji navodi da podrijetlo imena treba tražiti u "slavinskom" jeziku.³⁴ Na Rummyevo tumačenje osvrće se 1825. godine Jablan Šokčević koji smatra da etnonim *Šokci* dolazi od toga što se katolici križaju cijelom šakom, pa bi odatle bilo *šakci*, za razliku od pravoslavnih koji se križaju s tri prsta.³⁵ Požežanin fra Grgur Čevapović u svojem "Recensio opservantis" iz 1830. godine prihvaća Katančićevo tumačenje postanka imena *Šokac* od tračkog naroda *Sukci*.³⁶ Sva ova tumačenja prenosi u svojem "Zemljopisu i poviestnici Bosne" iz 1851. godine Ivan Franjo Jukić, koji smatra da su *Šokci* što žive u Bosni i Slavoniji podrijetlom Bugari, koji su došli u vrijeme kada su se bogumili počeli širiti po Bosni, te prihvaća Katančićevu teoriju o postanku imena.³⁷ Godine 1870. u "Bunjevačkim i šokačkim novinama", u

³² "Die morgenländischen Christen werden, wie ich schon oben bemerkte, von Katholiken Walachen und Schismatiker im gemeinen Lebenen genannt, dagegen nennen sie die letzteren Schokzen, weiss der Himmel warum" (Johann von Csaplovics, *Slavonien und zum Theil Croatien: ein Beitrag zur Völker- und Länderkunde: theils aus eigener Ansicht und Erfahrung (1809-1812), theils auch aus späteren zuverlässigen Mittheilungen der Insassen: Zweiter Theil, Pesth 1819.*, str. 219).

³³ Adam Filipović tumačenje Tome Ljubibratića donosi tako da doslovno citira njegov tekst iz 1819. godine u svojem kalendaru (usp.: Adam Philipovich von Heldenthalski, *Novi i stari kalendar Slavonski za prosto godishte 1825.*, Ossik 1825., str. c4).

³⁴ Prema Adamu Filipoviću, gospodin Rummy bio je vrlo učen čovjek. On je završio ili radio u latinskoj učionici u Karlovcu donjem (srijemskom)? Bio je upravitelj kod pravoslavnog arhiepiskopa i metropolite Stefana Stratimirovića. Rummy smatra da je riječ došla od riječi *skocsiti*, a da dolazi od riječi *uskok*, tj. oni koji su iz turske strane uskočili. Nadalje, Rummy smatra da ova riječ dolazi od talijanskog (vjerovatno misli latinskog) načina pisanja riječi *schokac*. Katolici se služe talijanskim (latinskim) u Dalmaciji i turskim krajevima i *ch* u ovoj riječi čitaju kao *k*, a Nijemci to čitaju kao *š*. Tako nastade riječ *šokac*. Odatle sve katolike prozvaše tim imenom, a poslije počеше i Srbi ili hrišćani rugajući im se tako izgovarati. Zatim se Rummy pita zašto? I odgovara da možda zato što su ovi od grčkoga zakona na latinski odskočili!? (Philipovich von Heldenthalski, *Novi i stari kalendar*, str. c4). Usp. i: *Hesperus oder Encyclopedische Zeit-Schrift für gebildete Leser von Christian Carl Andre*, god. 4, br. 25, Stuttgart – Tübingen 1820., str. 29.

³⁵ Jablan Šokčević je pseudonim. Međutim Jablan Šokčević nije to objavio u Slavonskom kalendaru za 1825. godinu, već vjerovatno kasnije, jer s Rummyjevim tumačenjem u kalendaru za tu godinu završava članak o *Šokcima* (Ivan Franjo Jukić, *Zemljopis i poviestnica Bosne*, Zagreb 1851., str. 15; Ferdo Šišić, *Franjo barun Trenk i njegovi panduri*, Zagreb 1900., str. 25-26).

³⁶ Gregorius Csevapovich, *Recensio Observantis Minorum Provinciae S. Ioann. a Capistrano, per Hung. Austr. Inf. et Slavon. extensae; commentariis ethmol. philol. statist. geogr. hist. illustrata. Cum adnexa ad calcem mappa calcogr. prov.* Budae 1830., str. 253.

³⁷ "Po Bosni i Slavonii ljudi iztočne cerkve, katolike za sperdnju i narugat jim se hotiući, Šokcima nazivlju. U nahiah pako: Gradačackoj, Derventskoj i Banjalučkoj kraj Save ovo ime Šokac i Šokica, nije kod ondašnjeg stanovništva porugateljno, već narodno upravo (?), katolici bo ondie sami sebe lako nazivlju; njihov podmuklo zatezajući akcenat, njihovo odielo, mukli pogled, opominje gledaoca na Bugare; po momu mnienju oni su morali ovamo doći iz Bugarske u ona vrimenta, kad su se Bogumili počeli po Bosni širiti (?) oli može biti još od davnašnjih vriemenah, kad su Bugari prelazili preko ove robiti ? i preko Save u Brodskoj i Gradiškoj Kraini ima čistih šokačkih selah ... Učeni O. P. Katančić De Istro,

tekstu što ga potpisuje "jedan Brođanin starinom Bunjevac iz Subotice", iznosi se tumačenje Brođanina Andrije Torkvata Brlića o postanku imena Šokac.³⁸ Brlić daje primjedbe na Katančićevo tumačenje podrijetla imena Šokac, u kojemu spominje planinu *Succus* kao granicu između Tračana i Ilira. Tračani su Ilire prema imenu planine počeli zvati *succei*, tj. *Sukci*, za što nema potvrde ni u jednome pisanom izvoru. Brlić se također protivi i mišljenju izvjesnoga gospodina Rumija (!) koji podrijetlo ovoga imena izvodi iz glagola *uskočiti*, tj. od toga da su Šokci *uskočili*. Od toga je nastala riječ *skokac*, a njemački se izraz zapisivao kao *schokac*. Slaveni su zatim taj izraz čitali kao *šokac*. Brlić dalje navodi kako podrijetlo naziva ne treba tražiti niti u mađarskom *sok az*, niti u talijanskom *sciocco*, već daje svoje tumačenje. Po njemu su samo katolici ovako nazvani u Slavoniji, Srijemu, Bosni i Srbiji, i samo ih tako pravoslavni zovu, te smatra da naziv dolazi zbog toga što se Šokci cijelom šakom križaju.³⁹ Fra Martin Nedić u đakovačkom "Glasniku" 1881. godine samo ponavlja mišljenje da naziv dolazi od križanja "šakom".⁴⁰ Kaločki pomoćni biskup Ivan Antunović u svojoj "Razpravi" 1882. godine smatra da se katolici ne križaju šakom, već dlanom, čime je izvođenje ovog imena od "šake" za njega neosnovano. Ivan Ivanić u svojoj raspravi o Bunjevcima iz 1894. godine smatra da naziv dolazi od albanske riječi *šokk* kojom muslimanski Albanci i pravoslavni Srbi (dodajući nastavak *-ac*, od čega je nastalo *šokac*) u Albaniji nazivaju katoličke Albance iz plemena Mirdita.⁴¹ Godine 1900. Ferdo Šišić prenosi

pag. 109. 136. i 145. napominje planinu *Succus*, koja je rastavljala Ilire od Trakiah, i veli: stanovnici ove planine bili su s jedne strane Traci a s druge Iliri, i ove su kako Amianus i Sokrates pišu u staro vrijeme zvali *Succi* t. j. *Sukci*, a od ovih tečajem vremena postanu Šokci, – isto i ja deržim; – koji su se u Bosnu morali naseliti iz one zemlje" (Jukić, *Zemljopis i poviestnica*, str. 15).

³⁸ Autor novinskog priloga navodi kako je prepisao navedeno iz spisa pokojnog Andrije Torkvata Brlića, koji je dakle, pravi autor rasprave. Međutim, moramo opravdano posumnjati u autorstvo Andrije Torkvata Brlića jer je cijeli spis koji se njemu pripisuje zapravo kritika sadržaja priloga objavljenog u Filipovićevom kalendaru 1825. godine. To očito pokazuje rečenica *Ovo je odgovor na one sumnjive riči šokac koji se u lanjskom kalendaru nalazilo*, što implicira nastanak ovog spisa u 1826. godinu, dakle kada je Andrija Torkvat Brlić rođen! Spis je napisao njegov otac Ignjat Vjekoslav Brlić, što je sam Alojzije potvrdio u pismu od 28. studenog 1856., napisanom u Beču, a kojeg prenosi Fran Vrbanić u nekrologu Dr. Blažu Lorkoviću. Očev spis o Šokcima objavio Andrija Torkvat Brlić 1852. u općem koledaru. Usp. Fran Vrbanić, *Nekrolog – Dr. Blaž Lorković, Ljetopis JAZU za god. 1892.*, sv. 7, Zagreb 1892., str. 140-142; Šokac iz spisah pokojnog Andrije Torkvata Brlić, *Bunjevačke i šokačke novine*, god. 1, br. 19, Kalača 1870., str. 134; br. 20, str. 143-144.

³⁹ "Prvo: moramo znati da se katolici po Slavoniji, Srijemu, Bačkoj, Bosni i po Srbiji ovim imenom posrdno nazivaju. Drugo: da katolike nijedan drugi narod i nijednog drugoga zakona ljudi ne zovu Šokci, nego samo hrišćani, koji su jednog i istog naroda s katolici, i to po gore spomenutih državah". Konstatacija I. V. Brlića da su pravoslavni i katolici jedan narod u skladu je s znanstvenim, političkim i kulturnim strujanjima vremena kada je nastala (1826.). Jer osim što su različiti konfesionalno, različiti su i jezično (Šokac iz spisah, *Bunjevačke i šokačke novine*, str. 144; Ivan Antunović u cijelosti prenosi tekst iz *Bunjevačkih i šokačkih novina*. Usp. i: Antunović, *Razprava o podunavskih*, str. 53-56).

⁴⁰ Fra Martin Nedić, Stanje redovničke države bosanske "poslije pada kraljevstva" u četiri stoljeća, *Glasnik Biskupije Bosanske i Srijemske, Đakovo 1881.-1882.*, str. 23.

⁴¹ Ivan Ivanić, *O Bunjevcima: povjesničko-narodopisna rasprava*, Subotica 1894., str. 81-82. Isto ponavlja u knjizi *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci* (Beograd 1899., str. 112-114). Spomenimo da je Mirko Marković smatrao da riječ dolazi od *šok* koja u turansko-avarskom znači seljak, ratar, ali kada

Jukićevo tumačenje, dodajući samo misao da bi porijeklo ove riječi trebalo tražiti u turskom jeziku i pritom još samo nadodaje da je Truhelkino tumačenje (vidi niže) iz albanskog također promašeno.⁴²

Ovim smo prikazali gotovo sve radove koji donose najbitnija tumačenja o podrijetlu etnonima *Šokac* u 19. stoljeću. Šokcima i šokačkim imenom, posredno i neposredno, bavili su se i drugi, uglavnom strani autori, no ni oni nisu dali neko znanstveno bitno tumačenje podrijetla ovog etnonima. Tako Fridrich Wilhem von Taube niti ne spominje izrijeckom šokačko ime, već govori o "katoličkim Ilirima" koji obavljaju bogoslužje na latinskom, dok Vuk Karadžić Šokce naziva Srbima latinskog obreda, a Czoering smatra Bosance, Srbijance i Race neunijatima, a Hrvate, Dalmatince i Šokce unijatima.⁴³ Očito je kako strani pisci ne poznaju dovoljno ovu problematiku, što pokazuje brkanje etničkih, regionalnih, subetničkih i konfesionalnih odrednica stanovništva južnoslavenskog prostora, zbog čega dolazi do samovoljnog određivanja njihovog identiteta.

b) Albansko ishodište

Prvo ozbiljne znanstvene pozornosti vrijedno tumačenje podrijetla etnonima *Šokac* dao je Ćiro Truhelka.⁴⁴ On smatra da naziv dolazi iz albanskog jezika, od riječi *shok* u značenju "drug, prijatelj", odnosno najbliže inačice *shoqe*, *shoq* u značenju "žena, supruga; muž", što je nastalo od lat. *socius*.⁴⁵ Kako smo već spomenuli, njegovo tumačenje osporava Šišić 1900. godine, ali ne objašnjava zašto.⁴⁶ Jezikoslovac Petar Skok smatra da je takvo izvođenje nemoguće, kada se to uspoređi s crnogorskim prezimenom *Šoć*, odnosno izvođenje iz albanskog nije prihvatljivo.⁴⁷ No, kod

se to tumačenje stavi u širi kontekst nije prihvatljivo. Usp. Mirko Marković, Selo Tomašanci kraj Đakova – Prilog poznavanju naseljavanja i narodne starine, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 47, Zagreb 1977., str. 10.

⁴² Šišić, *Franjo barun Trenk*, str. 25-26.

⁴³ Usp. Friedrich Wilhelm Taube, *Historische und geographische Beschreibung des Königreiches Slavonien und des Herzogthums Syrmien*, sv. 2, Leipzig 1777.; Vuk Karadžić, *Srpski rječnik*, Beč 1818.; Karl Freiherrn Czoering, *Ethnographie der Oesterreichischen monarchie*, sv. 2, Beč 1857.

⁴⁴ Truhelka smatra da su Albanci pravoslavne imigrante (Slavene) nazivali *Vlah*, prema albanskoj riječi *vëlla* (vla): brat, a katoličke imigrante (Slavene) *Šokac* prema albanskoj riječi *shok* (šok): prijatelj, drug dodajući nastavak *-ac*. Etimološki i semantički njegovo mišljenje može stajati, no što se vlaško ime tiče, povijesni razvoj sasvim je drugačijeg postanka. Problem je zašto bi Albanci pravoslavne Slavene nazvali brat, a katoličke Slavene prijatelj ili drug!? Jer Slaveni su istinski "drugi", drugog jezika i druge kulture, dakle nema nikakve bliskosti da bi ih se imenovalo izrazito pozitivno apelativima kao brat, prijatelj, drug (Ćiro Truhelka, *Les restes illyriens en Bosnie*, Paris 1900., str. 5). Kada Truhelku spominju Skok u *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* (knj. 3, Zagreb 1973., str. 407) i Šišić u *Franji barunu Trenku* (str. 26), vjerojatno misle na ovaj Truhelkin rad. U natuknici *Šokac* kod Skoka na kraju se navodi literatura i upućuje na Truhelku u časopisu *Nada* (br. 5, 1903.). U tome broju, kao ni u svih ostalih osam godišta, ne pronalazi se rad gdje Truhelka piše o Šokcima. Kako i Šišić 1900. spominje Truhelku, vjerojatno je mislio na ovaj Truhelkin rad na francuskom.

⁴⁵ Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. 3, str. 407.

⁴⁶ Šišić, *Franjo barun Trenk*, str. 26.

⁴⁷ Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. 3, str. 407.

nekih jezikoslovaca prije, ali i danas, prihvaća se kao vrlo vjerojatno da podrijetlo etnonima *Šokac* ima ishodište iz spomenute albanske riječi *shok*, *shoq* i njenih inačica u albanskom.

Riječ *shok* i njene inačice u albanskom jeziku imaju, ako ne gotovo ista značenja onda semantički vrlo bliska kao i u latinskom jeziku. U latinskom jeziku spomenuta riječ *socius* pojavljuje se kao imenica muškoga roda i kao pridjev. Za imenicu se u hrvatskom jeziku daju tri vrste značenja: a) drug, drugar, prijatelj, b) saveznik, rimski saveznik, saveznici i Rimljani, c) partner u poslu, ortak, a za pridjev se daju dvije vrste značenja: a) zajednički, društveni, prijateljski, drugarski, druževan, b) saveznički, udružen u savezu, udругu, družbu društvo.⁴⁸ U Meyerovom etimološkom rječniku albanskoga jezika imamo riječ *šok* (*shok*) u značenju "prijatelj, drug, suprug, supruga, žena", zatim *šokeni* (*shokeni*) "društvo, zadругa", *šokeron* (*shokeron*) "pratiti, pridružiti".⁴⁹ Kod Truhelke imamo *šok-u*, i *šok-u* "prijatelj, drug", *e-šočja* "suprug, supruga", *šočni-ja* "zadругa", *šočneš-a* "drug".⁵⁰ Isto stoji i kod Orela *shok* pl. *shokë* "drug, prijatelj".⁵¹ Slično objašnjava i Barić, ali detaljnije, s mnogo više inačica: *shok-u* "drug", *shokqe-ja*, *shoqe* "drugarica, druga", *shoqëni-ja*, *shoqëri-ja* "drugarstvo", *shoqënim-i* "drugovanje", *shoqëni* "drugovati", *shoqënišë* "društvena imovina", *shoqënor* "društveni život", *shoqëni-ja* "društvo, družina", *shoqatëa* "udruženje", *shoqëni-ja e përshtëshëme* i *kongregacion-i* "pobožna bratovština, vjerska bratovština".⁵²

Nadalje, Meyer i Orel u svojim rječnicima navode također etimološki srodnu riječ s riječi *shok*. Kod Meyera nalazimo riječ *šoke*, *šokeze* u značenju "pojas gospođe, duga, remen, traka, uže, konopac", a kod Orela nalazimo *shokë* "pojas", što objašnjava da dolazi od romanske posuđenice *soca* "uže, konop".⁵³ Kod ovih dviju riječi jasno se može uočiti semantička povezanost. Pojas, traka, uže, remen je nešto što "povezuje, svezuje, spaja, združuje".

Prema svemu prethodno navedenom izgleda da je etimološki gotovo nesporno da riječi *Šokac*, *Šokci* dolazi od jedne od navedenih inačica u albanskom jeziku. Međutim, ono što je znanstveno i dalje sporno jest kako objasniti semantički pomak bilo koje od navedenih inačica, najprije na jednu konfesiju, a kasnije na etničku skupinu jer su, gotovo sve, općeg i apstraktnog značenja. Tako, na primjer, riječi drug, prijatelj, suprug, žena, opći su pojmovi koji označavaju srodstvo ili neposrednu bliskost, dok su društvo, družina, udruženje, apstraktni pojmovi koji označavaju skupinu ljudi koja se zbog nekog razloga drži zajedno. Problem koji se iz ovoga nameće je

⁴⁸ Osim toga postoji glagol *sociare* u značenju "združiti, spojiti, svezati, udružiti, povezati, pridružiti", zatim pridjev *sociatus* u značenju "udružen, spojen, ujedinjen, združen, povezan brakom", te imenica ženskoga roda *societas* u značenju "društvo, udругa, udruženje, zajednica, savez, odnos, sveza, sudjelništvo" (Jozo Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb – Velika Gorica 2000., str. 2958-2959).

⁴⁹ Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache*, Strassburg 1891., str. 411.

⁵⁰ Ćiro Truhelka, *Wörterbuch Deutsch-albanisches* (Manuscript, 1899.), Zagreb 1995., str. 34-35.

⁵¹ Vladimir Orel, *Albanian Etymological Dictionary*, Leiden – Boston – Köln 1998., str. 426.

⁵² Henrik Barić, *Rečnik srpskoga ili hrvatskoga jezika i arbanaskoga jezika*, Zagreb 1950., str. 61, 154-156.

⁵³ Meyer, *Etymologisches Wörterbuch*, str. 411; Orel, *Albanian Etymological*, str. 426.

kako je jedna konfesija imenovana općim ili apstraktnim pojmom, a ne nekim konkretnim? Etnološki i lingvistički je poznato da se ljudske skupine imenuju od *drugog* nekim konkretnim pojmom koji isključuje bilo kakvu općenitost i apstraktnost.⁵⁴ Jedino u nekim slučajevima kada sebe ljudske skupine same imenuju, koriste riječi što znače općenitije pojmove.⁵⁵ Drugi je problem činjenica da je *Šokac*, *Šokci* apelativni etnonim, koji je od njegove prve pojave pejorativan. Isto tako njime se nisu «sami» prozvali pripadnici jedne konfesije, nego su od *drugog* tako imenovani. Dakle, kako vidimo, cijeli uobičajeni model imenovanja i samoimenovanja ljudskih skupina u ovom primjeru ostaje upitan i neriješen.

Osim toga, mogući prijenos značenja na katolike, kao one koji pripadaju “*savezu* s rimskom crkvom”, “*družinom* druge vjere”, “*pridruženima* drugoj vjeri”, problematičan je jer se pripadnik druge vjere gotovo uvijek imenuje negativno, a i albanski jezik poznaje riječi za unijata, otpadnika, krivovjerca. Još slabije bi stajalo *drugovi*, *prijatelji*. Prikazani problem pokazuje poteškoće nastanka ovog etnonima prvenstveno među samim Albancima koji su nakon crkvenog raskola mogli biti samo pravoslavni ili katolici. U slučaju da se radi o drugoj etničkoj skupini vjerojatnost ovako “prijateljski” tumačenog semantičkog pomaka još je manja. No, ipak unatoč svemu navedenom i takva je mogućnost vjerojatna.

c) Sasko ishodište

Znanstvene pozornosti vrijedno mišljenje o postanku imena *Šokac* dao je bosanskohercegovački znanstvenik Vladislav Skarić. U svojem kratkom prilogu on smatra da je šokačko ime nastalo na južnoslavenskom prostoru ondje gdje su katolici živjeli s pripadnicima drugih vjera. Ono što je vrlo značajno, kako navodi Skarić, da ime *Šokac* ne nalazimo u srednjovjekovnim spomenicima srpske i bosanske države, već da je ono nastalo poslije propasti ovih država. No, dodaje da je moglo nastati i nešto ranije na izmaku srednjega vijeka te se u tursko vrijeme udomaćilo i raširilo. Skarić pojavu riječi *Šokac* vidi u doseljavanju katoličkih njemačkih rudara *Sasa* od kraja 13. i u 14. stoljeću na područje srpske i bosanske države, gdje oni uz rudnike osnivaju katolička naselja. Ta naselja bila su okružena pravoslavnim stanovništvom. On dalje navodi kako su sami *Sasi* svoje ime drugačije izgovarali negoli ga mi izgovaramo danas, te da je glas *a* izgovaran kao *o*, a *ch* kao *k*, te da je slavenskom stanovništvu to ime moglo zvučati kao *Soks*. Krajnje *s* moglo je biti u množini zamijenjeno glasom *c* što bi dalo *Sokci*, a u jednini bilo bi izvedeno *Sokac*. Skarić priznaje da je teško protumačiti promjenu

⁵⁴ Načini imenovanja *drugih* etničkih skupina poznati su u etnološkoj znanosti kao pravila: zato što ih ne razumijemo (Nijemci), što nisu naši ili kao mi (Čudi-Tuđi), nazivamo ih onako kako ih drugi već nazivaju pri prvom susretu s njima (Vlasi, Lah), nazivamo ih najčešće onako kako sebe nazivaju (Rusi, Mađari), nazivamo ih po posebnim vanjskim obilježjima (Pikti).

⁵⁵ Samoimenovanja, npr. Deutsch od starovisokonjemačkog *diutisc* (zapadnofranački **Deodisk*) u izvornom značenju “ono što pripada narodu”, zatim indijsko *arya*, što znači “narod”, dalo je ime za Iran (< *aryānām*), ili Alamani u značenju “svi ljudi”. Usp. Emile Benveniste, *Riječi indoeuropskih institucija*, Zagreb 2005., str. 331-342; Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. 2, str. 516-517.

početnoga s u š. No, i za to navodi primjere, prezime *Sundečić* zabilježeno je i kao *Šundečić*, prezime *Sope* kao *Sciope*. Drugu mogućnost pripisuje utjecaju franjevaca koji obavljaju duhovnu službu u tim naseljima. Oni obrazovani u Italiji dolaze preko Dalmacije u stranim riječima naročito latinskim izgovaraju s kao š: *supplica* kao *šuplika*, *sigillum* kao *šidil*, *Saxonia* kao *Šakšonija*. Problem što slavenski govornici od 13. stoljeća upotrebljavaju riječ *Sas* i *Sasi*, a ne *Šokci*, ne objašnjava (!), već rješenje vidi u saskom samoimenovanju. Gubljenjem svojeg jezika zbog bračnih i poslovnih veza, a zbog utjecaja slavenskog jezika oni zamjenjuju svoje ime *Sachse* sa *Šokac*. Kako su kao rudari imali bolji društveni status od ostalih, imenom *Šokac* obilježavaju takav status koji se ne odbacuje. Kasnije u njihov stalež ulaze slavenski katolici te ime postaje sinonim za sve pripadnike katoličke vjere, kao što je *Turčin* za pripadnike muslimanske vjere.⁵⁶

Premda je Skarićevo razmišljanje poprilično logično, ima nekoliko stvari koje ga ipak dovode u pitanje. Jedno od njih donosi jezikoslovac Petar Skok koji smatra da zbog glasovnih razloga od *Sachse* nikako ne može nastati *Šokac*.⁵⁷

Valja dalje napomenuti kako *Šokci* u Bosni nisu bili samo katolici. Tako je u *Ljetopisu franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci* zabilježeno da je odmah nakon pada Jajca (1463.) na islam prešlo četrdesetak tisuća *Šokaca*, pripadnika Crkve bosanske (krstjani).⁵⁸ To znači da se šokačko ime moralo prenijeti na krstjane znatno prije pada bosanske države, što ukazuje da pravoslavni tim imenom nazivaju pripadnike dviju konfesija.⁵⁹

Brojni toponimi u Bosni i Srbiji koji svjedoče o Sasima slavenskog su oblika (*selo Sase* kod Srebrenice, *selo Sasine*, *Šaški potok* i *Šaški do* kod Vareša, *Saski do* Ljubija kod Prijedora, *selo Sasina* kod Sanskog Mosta, *selo Sase* kod Bratunca, *Saska rijeka*, *Saske rupe* kod Dusine blizu Fojnice). U Srbiji su, spomenimo samo neke, postojali toponimi *Sasinov studenac* kod Dragoljevca i *crkva Saša* u Novom Brdu.⁶⁰ Logično bi bilo da su barem neki od njih nazvani po imenu kojim su Sasi sami sebe prozvali. To znači da slavenski govornici na području bosanske i srpske srednjovjekovne države saske rudare nazivaju *Sasima*, jer inače bi toponimi oko rudarskih naselja bili *šokački*, a ne *saski*.

Ono što se još može uočiti je da saski toponimi prate samo ona mjesta gdje su postojali rudnici u kojima je u srednjem vijeku potvrđen boravak Sasa. Ovo je važno imati u vidu zbog toga što na tome i na nešto širem području susrećemo i šokačke to-

⁵⁶ Vladislav Skarić, *Šokac = der Sachse, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, god. 12, br. 1-4, Beograd 1932., str. 86-88.

⁵⁷ Petar Skok, *Toponomastika Vojvodine, Vojvodina*, knj. 1, Novi Sad 1939., str. 113; Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. 3, str. 407.

⁵⁸ Vladimir Rem, *Tko su Šokci*, Vinkovci 1993., str. 20.

⁵⁹ Naravno, ukoliko se zapis *Ljetopisa franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci* može prihvatiti kao autentičan izvor.

⁶⁰ Skok, *Etimologijski rječnik*, knj. 3, str. 206.

ponime.⁶¹ Tako imamo toponime: *Šokačko brdo* kao dio grada Iloka, u selu Škrabutnik pokraj Požege jedan od četiri zaselka naziva se *Šokci*,⁶² *Šokačko brdo* kod sela Unčani blizu Dvora na Uni, *Šokački potok* pokraj sela Rekavice južno od Banja Luke, selo *Gornji Šokci* pokraj Vrljike, na Dinari pokraj sela Cetine ima lokalitet *Šokac*,⁶³ *Šokčevo brdo* pokraj Šekovića, zaselak *Šokčeve Seline* pokraj Trebinja, *Šokačko polje* i *Šokačka mahala* u selu Klenju u Mačvi, *Šokačke rupe* kod sela Kremići na Kopaoniku.⁶⁴

Kao što se može primijetiti, svi ovi toponimi, osim zadnjeg na Kopaoniku, smješteni na mjestima za koja nemamo potvrda o boravku Sasa, odnosno ne mogu se dovesti u logičnu vezu s njima. Saski toponimi usko su vezani za mjesta boravka ove etničke skupine, dok su šokački toponimi nalaze na mnogo širem području. Ove činjenice poprilično osporavaju Skarićevo tumačenje.

d) Rumunjsko ishodište

Mnogi autori koji su se do sada bavili problemom nastanka etnonima *Šokac* nisu s osobitom pozornošću uzeli upozorenje jezikoslovca Petra Skoka da postoje neke rumunjske riječi koje se posve fonetski poklapaju s tom riječju.⁶⁵ Tako postoji riječ u rumunjskom jeziku koja je u uporabi u rumunjskoj pokrajini Olteniji (zapadni dio povijesne pokrajine Vlaške – Mala Vlaška), Transilvaniji (Erdelj ili Sedmogradska), a nalazimo je i u Munteniji (istočni dio povijesne pokrajine Vlaške – Velika Vlaška). To je riječ za miša *șoacăț* ili *șoacăță*. Podrijetlo ove riječi u rumunjskom nije razjašnjeno. Ovom riječju se uvredljivo i pejorativno nazivaju Mađari, a naročito Nijemci. U pokrajini Muscel u Munteniji ovom se riječju naziva smrdljivac i lijenčina. Jedno od značenja je i pogrđan naziv za zapadnog Europljanina obučenog u gradsku nošnju. Rumunjski jezikoslovac Vasile Bogrea smatra da riječ dolazi od srpskoga *šokac*. Njegovo mišljenje

⁶¹ Uglavnom na području koje je pripadalo bosanskom ejaletu i manjim dijelom budimskom ejaletu.

⁶² Mirko Marković, *Seoska naselja Požeške doline, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 49, Zagreb 1983., str. 381.

⁶³ Mirko Marković, *Dinara kao sezonska planina stočara sjeverne Dalmacije, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 51, Zagreb 1989., str. 88.

⁶⁴ Milenko Filipović, *O imenu "Šokac"- "Šokci"*, *Zbornik za društvene nauke*, sv. 47, Novi Sad 1967., str. 147, 150.

⁶⁵ "Nego treba upozoriti na neke rumunske reči koje se posve poklapaju sa Šokac u fonetskom pogledu" (Skok, *Toponomastika Vojvodine*, str. 113). Napomenimo da je Skok prije objave ovoga članka u ranijim radovima zastupao ideju koju je svojevremeno zagovarao i povjesničar Ferdo Šišić, da riječ treba tražiti u turskom jeziku. Tako podrijetlo vidi od tursko-perzijske imenice *šoh* ili pridjeva *šuh* što znači "veseo, bezobrazan, drzak" uz pridjevsku česticu *g'in*, *k'in* moglo je nastati *šohg'in*, a odatle *šokčina*. Skok primjećuje i navodi da paralela riječi *šokac* postoji u nazivu *peksijan*, što znači "nečist", navodno tako hrišćani (pravoslavni) u Srbiji i Bosni nazivaju Turčina. Riječ dolazi od turskog *pes*, *pis* s nastavkom *k'in*, a metatezom nastaje *peksin*, *peksijan*. Usp.: Skok, *Toponomastika Vojvodine*, str. 113; Isti, *Češka knjiga*, str. 299 (Skok to preuzima iz: Broz-Iveković, *Riječnik hrvatskog jezika*, sv. 2, Zagreb 1901., str. 13, 23, 27, što je preuzeto od Vuka Stefanovića). Međutim, riječ *šokac* nikada ne upotrebljavaju muslimani za pravoslavne, već samo za katolike i to u Bosni, jer slavenskih katolika nema u Srbiji. Tako da opreka *peksijan* musliman – *šokac* pravoslavni nikada nije postojala. No, kasnije je Skok odustao od tursko-perzijskog tumačenja obrazlažući to problemom glasovnog razvitka u Šokac. Zapravo Skok nije primjetio da naziv *šokac* upotrebljavaju u pravilu samo pravoslavni.

navodi i Skok. On modificira Bogreaov navod i kaže da riječ dolazi u rumunjski od vojvođanskog naziva *Šokac*. Postoji u rumunjskom i zabilježen oblik *șocoț*.⁶⁶

Bogrea navodi da riječ dolazi iz srpskog, a koristi se kao naziv za Hrvate latin-skog obreda, što preuzima od Ivana Filipovića. Bogrea ničim ne dokazuje i ne obra- zlaže Filipovićev navod iz rječnika, niti navodi neke dokaze za to.⁶⁷ Tako cijelo njego- vo tumačenje da je riječ iz srpskog jezika stoji samo na njegovom osobno mišljenju. Činjenica je da riječ *șoacăț* postoji u rumunjskom jeziku. Treba spomenuti da ona po- stoji i u nekim rumunjskim folklornim tekstovima u kojima se potvrđuje njena upo- raba. Iz ovih tekstova jasno se razabire da se šokački pojmovi odnose na gospodu i građane.⁶⁸ Saineanu i Candrea navode da je riječ *șoacăț* oznaka vjerske opozicije u rumunjskom jeziku između pravoslavca i katolika, Rumunja i Nijemca, ali se odnosi i na Mađare. Saineanu navodi da riječ dolazi od srpske riječi "šokiran".⁶⁹

Mišljenje je, Saineanu i Bogrea, da *șoacăț* dolazi iz srpskog jezika. Znanstveno prihvatljivije je reći slavenskog jer vrijeme ulaska te riječi u rumunjski jezik nije po- znato, kao ni tko je tu riječ unio među Rumunje. To su mogle biti vlaške (romanske) skupine nomada i trgovaca prenositelja robe od Jadranskog mora do Transilvanije i

⁶⁶ Skok, Toponomastika, str. 113. Skokovo mišljenje prenosi Vinkovčanin Dionizije Švagelj bez ikakve izmjene i osvrta (Prilog objašnjenja etnika "Šokac" s bibliografijom o Šokcima uopće, *Ogledi*, br. 3, Vukovar 1960., str. 46-48).

⁶⁷ Vasile Bogrea, *Trei porecle romanesti, Dacoromania*, sv. 1, Cluj 1921., str. 339; Ivan Filipović (uz su- djelovanje Gjüre Deželića, Ljudevita Modca i Gjüre Šimončića), *Neues Wörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache*, sv. 1-2, Zagreb 1875. Premda navodi mišljenja Jovana Radonića (La Batchka, Paris 1919.) i Lubora Niederlea (La Race Slave, Paris 1916.) da "Srbi katolike zovu Bunjevci i Šokci", a po- vjesničari ih zovu "Dalmatinci i Iliri", zatim Czoeringovo mišljenje o Bosancima, Srbijancima i Racima kao neunijatima i Hrvatima, Šokcima i Dalmatincima kao unijatima, Bogrea ništa više ne govori o nazivu *šokac* u rumunjskom jeziku. Nadalje, navodi mišljenja Candrea, Cihaca, Tiktina o riječi *șoacăț* kao "miš, njuška, njemački carinik, Nijemac, štakor, lijen, smrdljivac", koje smatra ili pogrešnim ili ih ne smatra značajnim za detaljnije razmatranje (Bogrea, *Trei porcele*, str. 338-340).

⁶⁸ "Piesa Cucoana Chirita in voiagiu contine astfel de trimiteri la germani: *Vas rast? Asta-i pudoare mare la dumneata; trebuie platesti vama. Si indata s-o adunat vreo trei soacate ca sa hotarasca daca se cuvenea sa-mi ieie vama. sau Ba inca sa vedeti: trecand odata pe sub o hruba lunga care-i zic tunel, si gasindu-ne prin intuneric, soacata de baron si-a intins botul ca sa ma sarute*" (Pjesma Dama koja se iznajmljuje sadrži takva obilježja za Nijemce. "Vi bi na brod? To je velika sramota za vas. Morate platiti carinu. I ubrzo se skupe neka tri šokca pa odluče da platite carinu" ili "Vidi, prolazi jednom pećinom dugom kao tunel, te nas traži u mraku šokački baron, te pruži nos da me poljubi", prijevod, M. V.). Usp. Vasile Alecsandri, *Cucoana Chirita in voiagiu*, prema: Candrea, *larba fiarelo. Studii de folclor. Din datinile si credintele poporului roman*, Bucuresti 2001., str. 208.

⁶⁹ "O porecla cu tenta peiorativa la adresa nemtilor, dar regasita si in ceea ce ii priveste pe maghiari, este *soacat*, ce isi are radacina in termenul sarbesc *socat* cu sensul de *sarb catolic*". (Nadimak s pogrdom upu- ćen Nijemcima, ali također se odnosi i na Mađare, je "soacat", a korijen ima u srpskoj riječi "šokiran" u značenju "katolički Srbin", prijevod M. V.). Usp. Lazar Saineanu, *Incarcare aspura semasiologiei limbi romane*, Bucuresti 1887., str. 171. "Opozitia confesionala dintre romani si germani, respectiv dintre ortodocsi si catolici, este oglindita si in limba romana, unde cuvantul *soacat* sau *soacata* devine o marca a diferentei. In Banatul sarbesc s-a inregistrat pentru *religie catolica* termenul *svabie*". (Vjerska opozicija između Rumunja i Nijemca, te između pravoslavca i katolika, nalazi se u rumunjskom jeziku, gdje je riječ "soacat" ili "soacata" oznaka razlike. U Banatu je zabilježen termin za "katoličku religiju švap- ska", prijevod M. V.). Usp. Jon-Aureliu Candrea, *larba fiarelor. Studii de folclor. Din datinile si credintele poporului roman*, Bucuresti 2001., str. 207.

Vlaške, ili slavenizirane vlaške skupine ili skupine slavenskog pravoslavnog stanovništva s područja srednjovjekovne srpske države (Starog Vlaha, Kosova). No ne treba isključiti niti neku drugu mogućnost. Moglo je to biti već od početka 14. stoljeća kada katolika pouzdano ima na tom području.

Ako se prihvati tumačenje jezikoslovaca da riječ u rumunjski dolazi iz južno-slavenskog jezika sa srpskog etničkog područja, može se uočiti semantička povezanost u rumunjskom i slavenskom. Riječ označava vjersku opoziciju pravoslavca i katolika, jednako na jugu među slavenskim govornicima i na sjeveru među romanskim govornicima. Može se vidjeti i daljnja povezanost. Riječ se javlja ondje gdje se javljaju Nijemci (rudari u Srbiji, Bosni, Transilvaniji) i romansko etničko stanovništvo (Rumunji na sjeveru ili vlaško stanovništvo s asimiliranim albanskim etničkim elementima na jugu), tako da se Skokovoj fonetskoj podudarnosti može pridodati i semantička podudarnost.

Dalje, se može uspostaviti veza između značenja ove riječi u rumunjskom jeziku sa značenjima koje ona ima u vlaškim (romanskim) govornicima prije njihove slavenizacije.

Rumunjski ima etimološki srodnu riječ *soț*, za "druga, supruga, muža, gospodara, prijatelja" te *soție* za "ženu, suprugu", što je etimološki i semantički vrlo blisko s albanskim *shoq, shoqe*. Najvjerojatnije da u albanskom jeziku dolazi do semantičkog pomaka riječi *shok* na pripadnike katoličke konfesije, ali moguće je da se to dogodilo i u vlaškom jeziku nakon asimilacije albanskih jezičnih elemenata. Zatim treba napomenuti da se riječ *šokac, șoacăț*, ili neka druga inačica za pripadnika katoličke konfesije, ne koristi u albanskom jeziku u značenju koje ima u vlaškom, rumunjskom i slavenskim jezicima. Samo se u jednom izvoru, čija je vjerodostojnost upitna, navodi takva uporaba.⁷⁰ Prema tome, riječ *șoacăț* u rumunjskom ne bi imala etimološki ra-

⁷⁰ "Kad se uzme da su prvi susedi naših Šokaca na Balkanu druge narodnosti, bili Arnauti, onda zar nije opravdano i u njihovu jeziku potražiti koren ovom imenu. U arnautskom jeziku ima dve reči, od kojih jedna, naročito zadržava pažnju ispitivača. Arnautsko "Šoka" znači pojas, a "Šok" družina, ali ne u užem smislu ("société", "Gesellschaft"), već družina u širem smislu (pristalice jedne vere, izvesne navike). Uz to ima i jedno arnautsko pleme, koje se zove "scioș". Katolički misionari uspeli su, da mnoge Arnaute pokatoliče. Arnauti Muhamedanci, Turci i pravoslavni Srbi tamo nazivaju te pokatoličene Arnaute jednim opštim imenom "Fanda". No od Fanda ("latina"), u opštem značenju te reči, misionari su uspeli da u plemenu Miridita u srednjoj Arbanij i stvore najvernije i najčistije katolike. Zanimljivo je za ovu pretpostavku, da svi ostali Arnauti nazivaju te Miridite "Šok", a još zanimljivije, da Srbi u Arbaniji dodaju ovoj reči svoj srpski nastavak -ac, te Miridite zovu - "Šokac" (Ivan Ivanić, *Istorijsko-etnografska rasprava: Bunjevci i Šokci*, Beograd 1899., str. 110-114). Ivanićevo tumačenje treba uzeti s oprezom, kako je to predložio i Milenko Filipović. M. Filipović potvrđuje da je Ivanić bio među Albancima, ali njegova tvrdanja o nazivu za Albance iz katoličkog plemena Miridita nigdje drugdje u literaturi i etnografskoj građi nikada više nije potvrđena. M. Filipović šezdesetih godina 20. st. osobno je boravio među Albancima Miriditima i Fandima u Metohiji oko Prizrena i ništa slično nije od njih čuo (Filipović, O imenu "Šokac", str. 137). Ivanić tvrdi da su prvi susjedi Šokaca bili Albanci što je netočno. U albanskom zapadnom i sjevernom susjedstvu (Crna Gora, Raška) su pripadnici pravoslavne konfesije, a ne Šokci koji su pripadnici katoličke konfesije!? Osim toga, Ivaniću je sasvim nepoznata vlaško-albansko-slavenska simbioza, te tako krivo i netočno govori da Albanci muslimani, Turci i Srbi te katolike nazivaju Šok(ac)! Jer Albanci prelaze na islam kada je naziv Šokac za katolike već bio

zvitak od *soř*, već od slaveniziranog balkanskog romanizma preuzetog iz albanskog: rum. *řovacř* < slav. *řokac* < alb. *řok*, *řoke*, *řokeze* < lat. *socius*.

U rumunjskom jeziku riječ *řovacř* znači također *miř* i *řtakor*. To se može objasniti dodirima među skupinama. Uslijed društvenih dodira među skupinama, i jedni i drugi uoćavaju niz suprotnosti u načinu života kroz mnořtvo jasno uoćljivih vanjskih znakova, objektivnih markera, kao řto su: graćani – seljaci, katolici – pravoslavni, njemaćki jezik – rumunjski i dr. Naziv *řovacř* zbog toga nužno dobiva pejorativno znaćenje jer “oni” nisu kao “mi”. O “nama” uglavnom pozitivno govorimo. Dakle, uzrok je tome psihološke naravi, odnosno postojanje zamiřljene “granice” između tih skupina.⁷¹

Tako prvotno pejorativno znaćenje riječi *řovacř* za *Nijemce*, *graćane*, *Maćdare*, *kato-like*, kasnije može imati još negativnije znaćenje *miř*, *řtakor*, *njuřka*, *smrdljivoac*. Slićan slućaj nalazimo u Slavoniji gdje slavenski govornici Nijemce nazivaju *řvabama* i kada se taj naziv prenosi na řohara u izrazu *bubařvaba*.⁷²

Mećutim, ne smije se zaboraviti staviti znaćenje riječi *řokac* u kontekst vlařko-albanskih i sasko-latinskih odnosa, prije slavenizacije vlařko-albanskog supstrata. Ako su u rumunjskom jeziku *řokci* općenito *zapadnjaci*, *katolici*, ali i oni koji žive u gradovima, gradski se nose, onda se u tom kontekstu ne može ispustiti iz razmatranja odnos gradskog stanovniřtva rudarsko-trgovaćkih naselja Kosova, sjevera Crne Gore, Staroga Vlaha, istoćne Bosne i Hercegovine (Brskovo, Trepća, Rudnik, Novo Brdo, Srebrenica, Zvornik) i vlařko-albanskih nomada stoćara i trgovaca. Kontekst je potpuno isti kao i na podrućju Transilvanije, Oltenije i Muntenije, a rijeć se u istom znaćenju migracijama isto tako mogla proširiti na sjever u rumunjski jezik.⁷³

No, mora se ostaviti mogućnost samostalnog razvoja riječi *řokac* u rumunjskom jeziku, kao i rumunjsku modifikaciju riječi *Sachse*, pa je ta rijeć mogla migracijama prodrijeti u slavenska podrućja na jug.⁷⁴

u uporabi. Prema turskim je izvorima (defteri) islamizacija albanskoga katolićkoga stanovniřtva na podrućju sjeverne Albanije, Kosova i Makedonije na kraju 15. stoljeća bila sporadićna, zatim u prvoj polovini 16. stoljeća tek neznatna, a znatniji se proces islamizacije odvijao postupno tek tijekom kasnijih stoljeća. Usporedbe radi řokce imamo već sredinom 16. stoljeća u Slavoniji i Srijemu, a mulsimanskih Albanca gotovo da još i nema! Dakle, Srbi i Turci albanski naziv za katolićke Albance iz plemena Miridita nisu mogli preuzeti od muslimanskih Albanaca, nego samo od pravoslavnih Albanaca ili vlařko-albanskog supstrata. Usp. Dimitrije Bogdanović, *Knjiga o Kosovu*, Beograd 1986.; Jovan N. Tomić, *O Arnautima u staroj Srbiji i Sandžaku*, Beograd 1913.; Aydin Babuna, *The Bosnian Muslims and Albanians: Islam and Nationalism, Nationalities Papers*, god. 32, br. 2, Oxford 2004., str. 289-290; Stavro Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton 1967., str. 4-21.

⁷¹ Jasna Čapo Źmegać, *Objektivni i subjektivni ćimbenici identifikacije sa zajednicom, Etnolořka tribina*, br. 20, Zagreb 1997., str. 71-72; Fredrik Barth, *Etnićeke grupe i njihove granice* (1969), u: *Teorije o etnicitetu*, Beograd 1997., str. 220-226.

⁷² Aleksandar řljivarić, *Monografija o Ivanu Kozarcu, Rad*, knj. 361, Zagreb 1971., str. 276.

⁷³ Usp. Alexandru de Cihac, *Dictionnaire d'ćtymologie daco-romane*, Francfort-sur-le-Main 1879., str. 391; Bogrea, *Trei porcele*, str. 338-340; Dinić, *Za istoriju rudarstva*, str. 1-41; Filipović, *O imenu “řokac”*, str. 150; řimunović, *Uvod u hrvatsko*, str. 59; Shufflay, *Izabrani politićki*, str. 131-140; Erdeljanović, *Stara Crna gora*, str. 502; Cvijić, *Des migrations*, str. 256-257.

⁷⁴ řljivarić, *Monografija o Ivanu Kozarcu*, str. 276.

e) Antroponimijsko ishodište

Vjerojatno najdetaljniji i najobuhvatniji rad o problemu etnonima *Šokac*, što onda implicira i podrijetlo istoimene subetničke skupine, dao je bosanskohercegovački etnolog Milenko Filipović. Tek čitanjem Filipovićeve rada uviđaju se sva složenost ovog pitanja i velike poteškoće u njegovu rješavanju. On je izlaganje počeo kritikom rada o *Šokcima* Dionizija Švagelja dajući mu mnoge zamjerke.⁷⁵ Možemo samo reći s pravom. Švagelj, kako to konstatira i M. Filipović, samo prenosi ono što su autori koji su se bavili ovim problemom rekli do 1960. godine kada je njegov rad objavljen, bez da je sam ponudio neko novo rješenje, premda je poznao i koristio zavidnu relevantnu literaturu važnu za ovu problematiku.⁷⁶

Kao etnolog, M. Filipović bio je izvrstan poznavatelj mnoštva etnografske građe s područja Srbije, Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije. U njegovu radu vidi se da je bio na mnogim mjestima gdje je skupljao i zapisivao građu o *Šokcima*, kako i sam na nekim mjestima navodi. Osim što uzima u razmatranje sve njemu poznate činjenice o ovoj problematici, donosi i pregled svih ozbiljnijih dotadašnjih rasprava.

Na temelju tako dobro postavljenog uvoda u problematiku i svoje etnološke erudicije donosi svoje mišljenje o postanku etnonima *Šokac*. Polazi od jezikoslovne konstatacije da bezbroj etničkih imena dolazi od imena kraja i mjesta gdje su pojedine skupine živjele, pa navodi kao primjere Drinjak, Limljanin, Iločanin, Gomirjanin. Dalje navodi da je često u toj funkciji nastavak *-ac* npr. Bosanac, Sremac, Šumadinac, Baranjac, Slavonac.⁷⁷ Treba odmah reći da ovo nisu etnička imena već imena mjesta, regija i pokrajina. Potom ispravno navodi kako ne postoji kraj, regija, planina, rijeka koja se naziva *Šok*, od kojeg bi se mogao izvesti etnonim *Šokac*. Međutim nastavak *-ac* pojavljuje se kao nastavak za neka prezimena od kojih nastaju rodovska, a ne etnička imena. Npr. Marijanac, Markovac, Burovac, Čabrac i dr. Na temelju toga, dalje smatra Filipović, mora se pomišljati na to da je etnonim *Šokac* nastao od nekog osobnog imena jer su mnoge etničke skupine dobivale imena po svojim stvarnim ili legendarnim rodonačelnicima, te navodi za to primjere: Ozrinići, Bratonožići, Vasojevići, Bjelopavlovići, te navodi ime Bunjevac koje ima nastavak *-ac*. Nadalje navodi da su se mnoge grupe Vlaha nazivale po vođama svojih katuna, Buraševci, Lepčinovci, Tudoričevci, Maleševci, Pilatovci.⁷⁸

Ovdje Filipović zanemaruje činjenicu koju je naveo – da se radi o rodovskim, a ne etničkim imenima. Da su neke etničke skupine dobile imena po svojim stvarnim ili legendarnim rodonačelnicima je činjenica (Hrvat, Čeh), ali primjeri koje za

⁷⁵ Filipović, O imenu "Šokac", str. 135-139.

⁷⁶ Švagelj, Prilog objašnjenja, str. 40-49. Mora se napomenuti da je Švagelj u ovom radu vrlo netočan kada navodi autore i njihova djela. Krivo piše imena autora, nazive djela, godinu izdanja i brojeve stranica.

⁷⁷ Filipović, O imenu "Šokac", str. 148. Ovo detaljnije i ispravnije tumači Skok (Tvorbina imena stanovnika od imena naselja i oblasti, *Jezik*, sv. 3, Zagreb 1954., str. 65-68).

⁷⁸ Filipović, O imenu "Šokac", str. 148-149.

to navodi su za rodove, a ne etničke skupine. Svako takvo imenovanje obično prati legenda, a među Šokcima takvo što nije zabilježeno. Ime Bunjevac po svemu sudeći ishodište ima od rijeke Bune, odnosno Bojane.⁷⁹

Nadalje navodi kako u njegovo vrijeme ime *Šok* ne postoji kod Hrvata i Srba, ali navodi kako je takvo ime postojalo kod Srba i Albanaca u srednjem vijeku. U povelji kojom je kralj Dečanski ustupio svoje ljude vlastelinstvu manastira Dečana 1330. u selu Hrastovica spominju se "Šok, a brat mu Dobrosav Butković". Dušanova potvrda te povelje izdana poslije 1331. spominje u selu Strelcu "braću Smilja i Božića čiji je otac bio Šok". Nadalje, i u katunu Albanaca, što ga je manastiru dao kralj Dečanski, a spominje ga i Dušanova potvrda, bio je jedan *Šok*.⁸⁰

Na Filipovićevu tvrdnju da je kod Srba postojalo ime *Šok* mora se prigovoriti. Jezikoslovno je nesporno da to ime ima etimologiju iz albanskog jezika. Osim toga, isto je mogao zaključiti kada navodi "katun Albanaca" i ime njegovog žitelja. Također zanemaruje proces vlaško-albanske simbioze i kasnije slavenizacije. Sam navod ukazuje na albanske, slavenske i vlaške elemente ovih antroponima.

Da je od imena *Šok* mogao nastati oblik *Šokac* ili *Šokić* ispravno je zaključivanje, za što dalje navodi primjer osobnog imena *Zub*, također iz srednjovjekovnih srpskih povelja, od kojeg su nastala prezimena *Zubac* i *Zubić*. Nakon toga Filipović ide u zaključna razmatranja o postanku etnonima Šokac. Premda priznaje da nema dovoljno dokaza, ipak smatra da je na prostoru srednjovjekovne Raške skupina potomaka ili podložnika nekog Šoka, koji je mogao biti Srbin ili Albanac (i katolik!), prozvana Šokcima. Pod osmanlijskim nadiranjem i migracijama Srba prema zapadu i sjeverozapadu došlo je i do migracija Šokaca najprije u Hercegovinu. Šokci su odatle mogli otići u Bosni gdje su postali ikavci i gdje se njihov broj povećao, a svoje ime su prenijeli na asimilirane skupine. Iz Bosne se Šokci šire u krajeve preko Save, Drave i Dunava. Za primjer navodi analogiju širenja prezimena Štrpci od Šarplanine u Slavoniju, Banovinu, Liku i Bačku.⁸¹

Usporedba s imenom *Zub* kao analogiju ima u imenu *Šok* jer imamo prezime Šokac i Šokić, ali ne postoji etnonim *Zupci*. Kao što niti ne postoji etnonim Štrpci od prezimena Štrbac. U daljnje objašnjenje ne vjeruje ni sam Filipović, svjestan da su ti "Šokovi potomci" morali postati ili biti katolici na područje srpske države! Međutim, vidjeli smo da se u procesu slavenizacije vlaško-albanski etnički sloj asimilirao i pripao pravoslavnoj konfesiji. Samo bi ostala mogućnost da su "Šokovi potomci" Albanci katolici. No, nema nikakvih dokaza o masovnijoj slavenizaciji albanskih ka-

⁷⁹ Vitomir Belaj, *Habent sua fata libelli*, u: *Bunjevačke studije*, Zagreb 2006., str. 9-12.

⁸⁰ Filipović, O imenu "Šokac", str. 149. U rukopisu nastalom na početku 14. stoljeća (zapravo radi se o natpisu na sjevernom zidu manastira Žiča nastalom na temelju povelje iz 1219.) navodi se vlaško ime *Buta*. Stefan Prvovenčani, *Sabrani spisi*, Stara srpska književnost u 24 knjige, knj. 3, Beograd 1988., str. 103-121. Neki autori smatraju da je prezime *Butković* postalo od osobnog imena *Butko* (Budo, Budimir i Budislav). Hrvoje Salopek, *Ogulinško modruški rodovi*, Ogulin 2007., str. 288-289. Usp. Gashi, *Albansko-vlaška simbioza*, str. 55, 60.

⁸¹ Filipović, O imenu "Šokac", str. 149-150.

tolika od 13. do 15. stoljeća na području srednjovjekovne srpske države, o njihovoj seobi u Bosnu, ikavizaciji, demografskom porastu, a niti o kasnijem iseljavanju iz Bosne u Slavoniju. Također je činjenica da je brojnost riječi albanskog podrijetla u antroponimima Šokaca zanemariva u odnosu na brojnost istih kod Vlaha i Bunjevaca.

Mogućnost za postanak etnonima *Šokac* na ovaj način zaista je malo vjerojatna. Osim toga, ako se ove činjenice uzmu do kraja kritički, tada je prilično sporno na temelju samo tri spomena osobnog imena u izvorima graditi održivu teoriju.

f) Mađarsko ishodište

Kako smo u uvodu spomenuli, veći broj znanstvenika pokušao je objasniti podrijetlo naziva pomoću tzv. mađarske teorije, a vidjeli smo da je već u prvoj polovici 19. st. bilo pokušaja objašnjenja riječi *šokac* iz mađarskog jezika.⁸² Uglavnom su to autori koji dolaze s područja Slavonije i Bačke (Matija Evetović, Josip Bösendorfer, Ante Sekulić, Mirko Marković, Vladimir Rem, Luka Marijanović, Stjepan Sršan i dr.). Podrijetlo naziva oni vežu za Bosnu, za područje oko gornje Tuzle. Spomenuti istraživači etnonim *Šokac* pokušavaju tumačiti i vezati uz razdoblje kada katolici bježe iz Bosne preko Save na sjever, a korijen riječi traže u mađarskome jeziku.

Najznačajnije i prvo od takvih povijesnih tumačenja, kojim se podrijetlo ovoga imena izvodi iz mađarskoga jezika, dao je povjesničar Josip Bösendorfer. U njegovu tumačenju ime se veže za hrvatsko-ugarskoga kralja Belu IV. koji je u srednjovjekovnoj Bosni organizirao pograničnu jedinicu Soli koja se protezala od rijeke Drine do rijeke Bosne, a za Matijaša Korvina postala je i banovinom. Područje je bilo naseljeno katolicima. Mađari su ga nazivali *Soi-bansag*, a to znači "banovina Soli". Mađarska riječ *so* (šo) znači "sol", a zatim *so-kut* (šo-kut) znači "rudnik soli". Katolike koji bježe pred Turcima Mađari nazivaju *soi ember*, a slavenski katolici sebe nazivaju *so-kut* (*šokut*) i tako se prozivaju *šokutac*. Od toga je onda glasovnim promjenama nastao izraz *Šokac*?⁸³ Taj način tumačenja imena *Šokac* u potpunosti prihvaća i povjesničar Stjepan Sršan.⁸⁴ Navedeni su izrazi navodno nastali u drugoj polovici 15. stoljeća za

⁸² Philipovich von Heldenthalski, *Novi i stari kalendar*, str. c4.

⁸³ "Oblast Soli zvali su Mađžari *Soi-bansag* = banovina Soli (hrvatski *sô* = mađžarski *šo*). Sam slani rudnik zvali Mađžari *Šo-kut*. Kada su ispred turske invazije ondašnji katolici stali bježati na sjever, Mađžari su te izbjeglice, prema kraju iz kojega su došli, zvali *SOI-ember* = ljudi iz oblasti Soli, a naši opet, identifikujući mjesto *Šokut* (*So-kut*) sa oblasti *Šo* (*So*), prozvali *Šokutac*, odakle je nastao *Šokac*. Taj je onda naziv prenesen na sve iseljenike iz istočne i srednje Bosne" (Josip Bösendorfer, *Odakle ime Šokac?*, *Osječki zbornik*, sv.2-3, Osijek 1948., str. 249).

⁸⁴ "Hrvati Šokci došli su iz okolice Banovine Soli, današnje Tuzle. Njih su Mađari prozvali Soljani (*Šokut* – Slano vrelo). Kada su Turci 1512. godine zauzeli Banovinu Soli, narod je bježao na sjever preko rijeke Drave i Dunava. Te su izbjeglice Mađari zvali *Šokut* – *Šokutac*, *Šokac*. Već 1537. godine, znatniji broj Šokaca naseljava Baranju od Mohača uz Dunav i Dravu do St. Martona i u dijelovima ispod Pečuha. Kasnije se naziv *Šokac* odnosio na sve izbjeglice iz područja banovina Usore i Soli, dakle na sve izbjeglice iz sjeveroistočne Bosne" (Stjepan Sršan, *Migracije Hrvata u Ugarsku pod vodstvom bosanskih franjevaca do sredine 18. stoljeća*, *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe*, god. 1, br. 1-2, Osijek 2006.-2007., str. 72-73).

vrijeme pada Bosne pod Osmanlije i vladavine kralja Matijaša Korvina (1458.-1490.). Kako spomenuti autori tvrde, najprimjereneje je podrijetlo imena *Šokac* izvoditi iz mađarskoga jezika, što je prema njima povijesno opravdano. I drugi od spomenutih autora prihvaćaju teoriju prema kojoj se ime *Šokac* izvodi iz mađarskoga jezika.

Bösendorfer griješi kada navodi da riječ *So-kut* znači "slani rudnik". Može biti riječi samo o "slanom vrelu", jer se sol dobivala isparavanjem vode iz slanah bunara kako je to primijetio i Filipović.⁸⁵ K tome, Bösendorfer ne navodi odakle mu izraz *Šokut*, pa ostaje da je to njegova konstrukcija. Nadalje, Mađari prema njemu te izbjeglice nazivaju *Soi-ember*, a slavenski katolici sami sebe prozivaju mađarskim nazivom *Šokutac*!? Potpuno nelogična tvrdnja, jer logično bi bilo da se slavenski govornici prozovu po mađarskom *Šoiemberi* ili po slavenskom *Soljani*. Da bi se prozvali *Šokutac*, *Šokutci*, Mađari su ih morali zvati *Sokuti* (prema mađarskom imenovanju naselja), te bi onda bilo moguće da riječ uđe u slavenski jezik. Ovako je bez ikakvih navođenja povijesnih izvora ovaj Bösendorferov pokušaj prilično neuvjerljiv. Povjesničar Stjepan Sršan je, preuzimajući Bösendorferovo mišljenje također bez navođenja povijesnih izvora o nazivu *Sokuti*, još nekritičniji i neuvjerljiviji.

Osim toga, šokačko je ime bilo rasprostranjeno u Bosni na znatno širem području. Naselja *Šokaca* rasprostiru se od Glamočkoga i Kupreškoga polja prema sjeveru sve do ušća Vrbasa u Savu. Prema zapadu se protežu od donjega toka rijeke Sane i Starog Majdana sve do ušća Une u Savu. Naselja obuhvaćaju područja od Kreševa, Fojnice, Travnika, Lašve, Zenice, Vareša, zatim područja oko Olova i Tuzle sve do Save.⁸⁶ Etnonim *Šokac* rasprostranjen je još šire po cijeloj Hrvatskoj. Riječ *Šokac* susrećemo, najčešće kao opoziciju imenu *Vlah*, u Lici, na područje čitave Vojne krajine,⁸⁷ u dalmatinskom mjestu Kijevo,⁸⁸ zatim na Banovini u porječju Une,⁸⁹ u zapadnoj Slavoniji⁹⁰ i drugdje. Etnolozi bilježe etnonim *Šokac* i u Bosni, Hercegovini, Sloveniji i Srbiji.⁹¹

Ako su doseljenici pod nazivom *Šokci* već izgrađena subetnička skupina, otvara se pitanje odakle su došli. Ukoliko se zaista naziv subetničke skupine temelji na mađarskom izrazu, to se moralo dogoditi ondje gdje je bio ostvarivan značajan međusobni dodir slavenskih štokavsko-ikavskih govornika s mađarskim govornicima. Tek tako bi se taj naziv proširio na čitavu jednu subetničku skupinu. Budući da *Šokci* doseljavaju iz Bosne u kojoj ne žive Mađari, onda ne bi ni ime moglo tamo nastati.

⁸⁵ Filipović, O imenu "Šokac", str. 138-139.

⁸⁶ Krunoslav Tkalac, Porijeklo i kretanje Šokaca iz Bosne prema sjeveru preko Save i Dunava, *Županski zbornik*, sv. 3, Županja 1971., str. 75.

⁸⁷ Luka Marijanović, Crkva i crkveni život Šokaca, u: *Šokadija i Šokci – Podrijetlo i naseljavanje*, Vinkovci 2007., str. 145.

⁸⁸ Ante Jurić-Arambašić, Kijevo, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 54, Zagreb 2000., str. 65, 116.

⁸⁹ Renata Jambrešić, Etnonimska analiza banijskih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku, *Narodna umjetnost*, sv. 29, Zagreb 1992., str. 226-239.

⁹⁰ Branko Đaković, *Reliquiae reliquiarum* – mi prijašnji nismo više isti, *Studia Ethnologica Croatica*, sv. 12-13, Zagreb 2000.-2001., str. 9.

⁹¹ Filipović, O imenu "Šokac", str. 146-148.

Da bi se to dogodilo, sve se trebalo odvijati sjeverno od rijeke Drave i Dunava gdje mađarska etnička zajednica čini većinu. Ako bi to i bilo točno, onda bi se ti slavenski štokavsko-ikavski govornici, sada od Mađara nazvani *Šokci*, ponovno selili sa sjevera nazad preko Drave u Slavoniju i Srijem, pa dalje po Bosni šireći šokačko ime!? U povijesnim izvorima nije poznato da je bilo povratnih migracija slavenskih štokavsko-ikavskih katoličkih govornika iz Mađarske prema Bosni od druge polovice 15. do sredine 16. stoljeća.⁹² Ostaje samo još manje održiva teza da su uz rijeku Savu, od vremena pada Bosne 1463. do pada Slavonije 1552. godine, živjeli Mađari koji su bosanske izbjeglice u to vrijeme nazivali prema rudniku soli, slanom vrelu. Prema svemu navedenom, izvođenje etnonima *Šokac* iz mađarskoga vrlo je upitno.

Povijesni i etnološki kontekst

Etnonim se pojavljuje na području cijele Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Najveća koncentracija i demografska gustoća stanovništva koje se naziva *Šokcima* nalazi se na području Slavonije, zapadnog Srijema i Baranje, te ostalih dijelova Hrvatske, koji su uglavnom bili pod turskom okupacijom, i u Bosni. Za primjer odabiremo samo neke povijesne izvore koji su vrlo značajni i koji se odnose na ovu problematiku.

Najstariji povijesni izvori iz kojih se može pouzdano zaključivati postojanje etnonima *Šokac* su Popis Srijemskog sandžaka nastalog od 1566. do 1574.⁹³ i Popis Požeškog sandžaka iz 1579. godine.⁹⁴ Iz ova dva izvora može se vrlo jasno uočiti kroz antroponimijску analizu indiciranje prisustva formiranog etnonima *Šokac* na području Slavonije i Srijema.

Popis Srijemskog sandžaka, što ga je objavio Bruce W. McGowan, zapravo donosi popis poreznih obveznika, a koji je u izvorniku zabilježen arapskim pismom na turskom jeziku. Transkripcija i transliteracija napravljena je na turski jezik latiničnim pismom. Iz ovog se izvora jasno mogu razabirati imena i začetci prezimena poreznih obveznika, koja su često oznake njihova etničkog i geografsko-regionalnog podrijetla. Tako u popisu Srijemskog sandžaka nalazimo prezimena ili zanimanja: Šokčić, Šokač, Hrvat, Srblin, Sremac, Bugarin, graničar, Bošnjak, iflak, Vlah, Rašan, Vlajko, Mačar, Nišli. Tako antroponimi *Şokaç, Şokçe, Şokçic, Sokaç*, koji označavaju prezimena pojedinih ljudi, ne samo da indiciraju već gotovo sigurno upućuju na etnonim *Šokac*. Ovi antroponimi javljaju se na preko dvadeset mjesta u popisu. Prezimena koja bi upućivala na etnonim *Šokac* na području ovoga sandžaka susrećemo u nahijama: Ilok, Morović, Grgurevci, Vukovar, Varadin, Slankamen, Irig, Kupinik, Zemun, Posavje i Rača. Može se uočiti da gdje se god javlja etnonim *Šokac* u tim naseljima javlja se i etnonim *iflak* ili *Vlah*, ili se javlja u naseljima koja pripadaju tim nahijama. Zapravo učestalost pojave etnonima *Šokac*, koji se odnosi na katolike, učestalija

⁹² Tkalac, *Porijeklo i kretanje*, str. 75-80.

⁹³ Bruce W. McGowan, *Sirem Sancagi Mufassal Tahrir Defteri*, Ankara 1983.

⁹⁴ *Popis sandžaka Požege 1579. godine*, Osijek 2001.

je ondje gdje imamo pojavu etnonima *Vlah*, što se odnosi na pravoslavne. Tako u nahijama Ivankovo, Podgorje i Nijemci koje su katoličke etnonim *Šokac* ne nalazimo.⁹⁵

Popis Požeškog sandžaka što ga je objavio Državni arhiv u Osijeku također donosi popis poreznih obveznika i u izvorniku je zabilježen arapskim pismom na turskome jeziku. Transkripcija i transliteracija napravljena je na hrvatski jezik latiničnim pismom.⁹⁶ I iz ovog izvora se mogu razabirati imena i začetci prezimena poreznih obveznika, koja bi upućivala na etnonim *Šokac*. Međutim, u ovom popisu nalazimo daleko manji broj takvih antroponima. Poteškoću predstavlja transliteracija i transkripcija na hrvatski jezik, tako da se početno *Ş* gotovo uvijek pisalo kao *S*, a ne *Š*. Tako u popisu Požeškog sandžaka nalazimo antroponime *Šokorad*, *Sokač*, *Sokačić* i *Šoka*. Najčešći je antroponim *Sokačić* koji se javlja na četiri mjesta u popisu, dok se ostali pojavljuju samo jednom, što je mnogo manje negoli u popisu Srijemskoga sandžaka. No, ne treba isključiti da *Sokač* i *Sokačić* dolaze od starocrkvenoslavenskog *sokač* u značenju "kuhar".⁹⁷ Tada je broj antroponima koji bi upućivao na Šokce još manji, svega dva. Prezimena što bi upućivala na etnonim *Šokac* na području ovoga sandžaka javljaju se u nahijama: Požega, Svilna, Podgorač, Orahovica, Valpovo.⁹⁸ Ako bi bili do kraja kritični samo bi antroponim *Šoka* došao u obzir da upućuje na etnonim *Šokac*. Dakle na području središnje i istočne Slavonije koja najvećim dijelom čini Požeški sandžak i gdje nalazimo samo slavensko katoličko stanovništvo, nema ni učestalosti toga etnonima.

Međutim, u mjestima zapadnije od "zapadne Slavonije" u Đurđevcu, Pitomači, Kloštru Podravskom, Podravskim Sesvetama, nailazimo na prezime *Šokec*, dok u Slatini, Virovitici, Špišić Bukovici nalazimo prezime *Šokac*. Sva su autohtona u ovim krajevima.⁹⁹ Istočno i jugoistočno od ovih područja u zapadnoj Slavoniji živi pravoslavno stanovništvo na području koje se od kraja 16. stoljeća nazivalo i "Mala Vlaška".

U drugim povijesnim dokumentima etnonim *Šokac* javlja se početkom 17. stoljeća u fermanu sultana Ahmeda I. iz 1615. godine. Sultan je, dajući upute bosanskomu i kaniškomu beglerbegu radi rješavanja sporova između pravoslavnoga svećenstva i katolika od kojih su tražili porez, napisao: (...) *u tih stranah stanujući Magjari i Šokci nevjernici poslaviši jednog čovjeka iz svoje sredine na previsoki dvor ovako se potužili: Mi smo vjere latinske* (...). Ovo nam prenosi u svojem tekstu fra Martin Nedić.¹⁰⁰

⁹⁵ McGowan, *Sirem Sancağı*, str. 36-515.

⁹⁶ Transkripciju i transliteraciju napravila je Fazileta Hafizović iz Orijentalnog instituta u Sarajevu. Usp. i: *Popis sandžaka Požega*, Osijek 2001., str. 7-14.

⁹⁷ Ova riječ postoji u slovenskom i kajkavskom hrvatskom jeziku, a kajkavski dijalekt se u srednjem vijeku protezao na područje zapadne i središnje Slavonije. Na Žumberku i u Hrvatskom Zagorju imamo prezime *Sokač*. Riječ imamo u mađarskom kao *szakacs*, zatim *socaciu* u Transilvaniji, gdje se kuharica naziva *socacița*. Usp. Petar Skok, Leksikološki studije, *Rad JAZU*, knj. 272, Zagreb 1948., str. 68.

⁹⁸ *Popis sandžaka Požega*, str. 38, 76, 181, 310, 350.

⁹⁹ Podaci s terenskog istraživanja u Virovitici, ožujak 2012.

¹⁰⁰ Fra Martin Nedić, Stanje redovničke države bosanske "poslije pada kraljevstva" u četiri stoljeća, *Glasnik Biskupije Bosanske i Srijemske*, Đakovo 1881.-1882.

Vladimir Rem navodi kako se u istom fermanu Ahmeda I. iz 1615. godine *Šokcima* naziva stanovništvo katoličke vjeroispovijesti čija je *sljedba od vjere Srba, Grka i Vlaha sasvim različita*. Šokci se spominju i u ispravama u kojima katolici iz Bosne i Slavonije za biskupa traže fra Jeronima Lučića, te u fermanu sultana Ahmeda II. i u dokumentima iz doba prodora Eugena Savojskoga do Sarajeva 1697. godine.¹⁰¹

Nadalje, etnonim *Šokac* spominje se na području Slavonije u popisu kotara Đakovo iz 1702. godine (*Conscriptio districtus Diakovensis anno 1702.*), u kojem se navodi da u mjestu žive katolici, *Šokci* ili Slovinci (Slavonci).¹⁰²

Antun Kanižlić u predgovoru svomu molitveniku *Primogući i sardce nadvladajući uzroci ... za ljubiti Gospodina Isukrsta Spasitelja našega*, tiskanoga u Zagrebu 1760. godine, piše da pravoslavni zovu katolike šokcima i njihovu vjeru šokačkom i da bi se radije poturčili negoli vjeru rimokatoličku primili, te dodaje da odatle dolazi šokačko ime od prije nekih pedeset godina, dakle s početka 18. stoljeća.¹⁰³

Dakle, na temelju povijesnih izvora o etnonimu *Šokac*, prvu sigurnu potvrdu o njegovom postojanju imamo tek u drugoj polovici 16. stoljeća u popisima poreznih obveznika Srijemskog i Požeškog sandžaka.¹⁰⁴ Ako se ovi izvori pažljivo razmotre, iz njih vidimo kako je pojava etnonima *Šokac* u pravilu povezana s prisustvom pravoslavnog stanovništva, odnosno etnonima Vlah.

Nedostatnost povijesnih izvora za potpuno razjašnjenje etnonima i podrijetla subetničke skupine Šokaca može upotrijebiti etnografska građa na širem prostoru zapadnog dijela jugoistočne Europe. Stavljanje ove građe u širi kontekst može nam pojasniti pravilnost uporabe etnonima i potvrditi pravilnost konteksta u kojem se upotrebljava, te predočiti učestalost i prostornu distribuciju etnonima.

U Hrvatskoj se etnonim *Šokac* i subetnička skupina *Šokci* susreće u zapadnoj Slavoniji na području Lipika, Omanovca, Badljevine i Donje Obriježi. Hrvatsko katoličko stanovništvo ovih mjesta naziva se *Bijeli Šokci*, koji su vjerojatno doselili iz područja oko gornjeg toka rijeke Vrbasa i Jajca.¹⁰⁵ Južno od Požege u postoji selo

¹⁰¹ Rem, *Tko su Šokci*, str. 11.

¹⁰² "U ovom varoušu Diakovaškome stanovnici, koji stoje svi jesu katolici, šokci jali Slovinci imenovani, koji poznaju, da u vrime Turaško ovo sve misto jesu Turci držali i stali" (Tadija Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije – Drugi dio: Spomenici o Slavoniji u 17. vijeku*, Zagreb 1891., str. 308-336; Ive Mažuran, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine*, Osijek 1966., str. 94).

¹⁰³ "Ovi dakle poluvirci iliti krivovirci (pravoslavni) zovu nas šokce i viru našu krstjansku katoličansku zovu viru šokačku. Nikoji bo su od njih običajni reći: 'Volim se poturčiti nego pošokačiti!', to jest viru katoličansku rimsku primiti. Nuto lude i bisne divjačadi: lude, lude ako nas šokce i naš jezik zovu šokački, – bisne i pomamne, ako viru našu zovu viru šokačku! Otkuda pako izajđe ovo ime šokaca, kojim prid pedeset godina seljani bijahu nazvani?" (Marijanović, *Crkva i crkveni život Šokaca*, str. 145-146).

¹⁰⁴ Osim zapisa o Šokcima što ih donosi *Ljetopis franjevačkog samostana u Kraljevoj Sutjesci*, koji etnonim spominje sto godina ranije (1463.), čiju bi autentičnost trebalo provjeriti, o čemu je bilo riječi prethodno u tekstu.

¹⁰⁵ "Etnološki je nedovoljno istražen i naziv "Bijeli Šokci" za katoličko stanovništvo Lipika, Omanovca, Badljevine i Donje Obriježi (dijelovi Prekopakre) iako postoje indicije da se radi o doseljenicima iz gornjeg toka Vrbasa i okoline Jajca gdje je također potvrđen taj naziv. Prema pučkom tumačenju naziv u tome kraju potječe zbog bjeline nošnje. Lokalni Česi (doseljeni u 19. i 20. stoljeću nazivali su ih i

Vrhovci u kojem žive Šokci doseljeni iz bosanske Vrhovine i Pounja, s kojima imaju slična prezimena.¹⁰⁶ Na Banovini imamo nekoliko potvrda o Šokcima kojima u opreci stoji etnonim *Vlah*, npr. u Gvozdanskom, Zrinju, Hrvate zovu Šokcima, a Srbe *Vlasima*. Sela Bobovac i Hrastovac kod Sunje su okružena kajkavskim selima. Stanovnici ovih sela sebe nazivaju Šokcima, a tako ih nazivaju i *Vlasi*. Šokac kao opreka *Vlahu* susreće se i u Hrvatskoj Kostajnici. U okolici Gline pravoslavci zovu katolike muži, šokci ili kranjci.¹⁰⁷ Na Kordunu u Velikoj Vranovini u općini Gvozd govore da ih *Vlasi* zovu Šokcima, ali oni sebe smatraju *Kranjcima*.¹⁰⁸ U Gorskom kotaru u Moravicama kod Vrbovskog katolici pravoslavne nazivaju *Vlasima*, a ovi njih *Kranjcima*, katkada Šokcima.¹⁰⁹ Vuk Karadžić navodi da u Lici ima dva roda Šokaca, od kojih se jedni zovu *Bunjevci* i govore štokavski, a drugi *Kranjci* i govore kajkavski.¹¹⁰ Stipan Pavelić navodi da se u Lici *Bunjevci* nose kao i *Vlasi* u Lici, a da se lički Šokci od njih bitno razlikuju.¹¹¹ Pravoslavni katolike u Lici nazivaju Šokcima iz poruge, a inače ih nazivaju *Kranjcima*.¹¹² U Dalmatinskom selu Kijevu postoji podjela sela na *Kranjce* i *Šokce*, iako su svi katolici i Hrvati. Zapadni dio sela su *Kranjci*, a istočni dio sela su *Šokci*.¹¹³

U Sloveniji stanovnike Semiča okolni Slovenci iz Črnomelja nazivaju Šokcima ili Šokija. Isto tako ih nazivaju i pravoslavni iz sela Bojanci i Marindol.¹¹⁴ U području oko Metlike i Črnomelja naselili su se 16. stoljeću u sela na slovenskoj strani Kupe stanovnici koji su pobjegli od Turaka iz porječja Sane, Une, Like, Dobre i Mrežnice. To su čakavci koji su se pomiješali sa starosjediocima. Semičani ih zbog kulturno

“bijeli porculani”). Zanimljiv je običaj da djeca uoči Cvjetnice beru ljubičice i tratinčice – šokice (!) koje potapaju u vodu kojom se na Cvjetnicu umivaju *da budu zdrava i rumena*” (Đaković, *Reliquiae reliquiarum*, str. 9).

¹⁰⁶ Marković, *Seoska naselja Požeške doline*, str. 375.

¹⁰⁷ Renata Jambrešić, *Etnonimska analiza banijskih rukopisnih zbirki Instituta za etnologiju i folkloristiku*, *Narodna umjetnost*, br. 29, Zagreb 1992., str. 231-232, 237.

¹⁰⁸ Jasna Andrić, *O Kranjcima*, *Folia onomastica Croatica*, br. 10, Zagreb 2001., str. 7.

¹⁰⁹ Isto, str. 10.

¹¹⁰ *Vukova prepiska*, sv. 1, Beograd 1907., str. 453, 471.

¹¹¹ Stipan Pavelić, *Nešto o ličkim Bunjevcima*, *Bunjevačke i šokačke novine*, br. 1, Kalača 1870., str. 35.

¹¹² Filipović, *O imenu “Šokac”*, str. 147.

¹¹³ Jurić-Arambašić, *Kijevo*, str. 65, 116; Vesna Čulinović-Konstantinović, *Život i socijalna kultura stočarskog stanovništva pod Dinarom*, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 51, Zagreb 1989., str. 131-132. Kako je došlo do ove podjele sela nije poznato. No, uočava se jedna logičnost. Kranjci su na “zapadu”, a i Kranjska je na zapadu, dok su Šokci na “istoku”, gdje je i Bosna u odnosu na ovo selo. Nadalje, u Lici imamo primjer opozicije Kranjac naspram Bunjevac. Za stanovnike Lovinca koji se nazivaju Bunjevcima stanovnici Gospića, Bilaja i Perušića su Kranjci, za stanovnike Perušića stanovnici Pazarišta su Bunjevci, dok ovi njih nazivaju Kranjcima. I u ovim slučajevima uočavamo da su naselja gdje imenuju Kranjce pozicionirana na sjeverozapadu i zapadu u odnosu na naselja gdje imenuju Bunjevce. Usp. Kristina Vugdelija, *Lokalno, regionalno, etnički/nacionalno – razine i čimbenici identifikacije na primjeru lovinačkoga kraja*, *Senjski zbornik*, sv. 37, Senj 2010., str. 287-288.

¹¹⁴ Filipović, *O imenu “Šokac”*, str. 147. “Stari Slovani so se proti koncu 6. stoeletja ustavili tudi v Beli krajini, kdaj so se naselili pod današnje Semiško goro, pa verjetno ne bomo nikoli izvedeli. Za šalo pravijo drugi Belokranjci Semičanom ŠOKCI. V Vojni krajini je pomenil šokec rimokatoličana. Verjetno so dali Semičanom ta naziv pravoslavni uskoki, ker se Semičani niso dosti mešali z ljudmi druge krvi in vere, ampak so ostali od nekdanj čisti Slovenci in rimokatoličani” (Janez Trdina, *Izprehod v Belo Krajino*, Ljubljana 1912., str. 1-462).

jezičnih karakteristika nazivaju *Hrvatima*, a oni Semičane *Šokcima*. Semičani su naziv dobili od stanovnika pravoslavnih sela Bojanaca i Marindola.¹¹⁵

Šokce nalazimo i u Mađarskoj, u selima između Pečuha i Mohača. Osim *Šokaca*, ondje nalazimo i etnonim *Bošnjak*. Karakteristika jednih i drugih je da su katolici i da su doselili s područja Bosne. *Šokci* su stariji, a *Bošnjaci* noviji sloj stanovništva. *Bošnjaci* govore ijekavskim govorom nove akcentuacije, a *Šokci* ikavskim ili ikavskoekavskim govorom stare akcentuacije. Međutim u nekim selima *Šokci* govore ijekavskim, a *Bošnjaci* ikavskim.¹¹⁶

U Bosni potvrđen je naziv *Bijeli Šokci* u Jajcu i okolici, zatim u Livanjskom polju, gdje pravoslavni zovu katolike *Šokcima*, a ovi njih *Racima*, dok ih muslimani sve zovu *Vlasima*. U Glamočkom polju pravoslavni i muslimani zovu sve katolike *Šokcima*, a prvenstveno one koji su podrijetlom iz Livna, kao predstavnike autohtonih bosanskih katolika. U Hercegovini u okolici Ljubinja pravoslavni starije katoličko stanovništvo u Popovu polju zovu *Latinima*, a ostale katolike u zapadnoj Hercegovini *Škutorima* ili *Šokcima*.¹¹⁷

U sjevernoj Srbiji u Mačvi, u selu Klenju, postojala su katolička prezimena *Šokčić* i *Šokčević* koja su podrijetlom iz Bosne ili Slavonije, zatim u selu Vrčin pokraj Beograda nositelji pravoslavnih prezimena Ilić i Manojlović ostali su mještani nazivali *Šokcima* jer su došli iz "preka". U selu Miloševcu pokraj Smedereva pripadnike prezimena Radaković nazivaju *Šokcima* jer su svojevremeno bježali "preko".¹¹⁸ Najvjerojatnije da je to "preko" s onu stranu Save i Dunava, gdje su boravili *Šokci* te su po njima prozvani. No nije nemoguće da su boravili i preko Drine u "prečanskim krajevima".

Iz prikazane etnografske građe jasno je uočljivo da etnonim *Šokac* u pravilu prati etnonim *Vlah*, odnosno nalazimo ga gdje su u društvenoj interakciji katolici i pravoslavni. Činjenica je također da se svaka pojava etnonima *Šokac* može neposredno, ili posredno preko prisustva etnonima *Vlah*, samo iznimno *Kranjac* (Kijevo), dovesti u vezu s Bosnom kao ishodištem. Ovu pojavu uočavamo na cjelokupnom prostoru kojeg smo prikazali etnografskom građom.

¹¹⁵ "Zato so jim bili dobrodošli begunci iz porečij Sane in Une, Like, Dobre in Mrežnice. Na ta načiil je dobila Bela Krajina većinoma novo prebivalstvo hrvaškega pokolenja, ki se je na podnožju Kranjske visoke planote, posebno v semiški župniji pomešalo s staroselci. Pas ob Kolpi, od Starega trga do Podzemlja pa je ostal bolj hrvaški v narodopisnem oziru in radi tega jih imenujejo Semičani *Hrvate*, a ti one *Šokce*. Ravno tako je dobila desna (hrvaška stran) Kolpe precej novega prebivalstva čakavskega in ikavskega govora, ki se je zmešalo s starimi kajkavci. Zgodovina naseljevanja pravoslavnih štokavcev (Uskokov) na južnem pobočju Gorjancev in v belokranjski kotlini, ki so bili v prvi vrsti pastirji in bojevnik, a ne zemljedelci, tvori poglavje zase" (Niko Županić, *Poslednji guslar na zemlju Brajcev in Belih Kranjcev*, Ljubljana 1936., str. 100). Usp. i: Mijo Lončarić, *Kajkavština izvan Hrvatske, Kaj*, god. 39, br. 3, Zagreb 2006., str. 34; Vida Borac – Božidar Finka, *O prikupskim govorima oko Vukove Gorice, Ljetopis JAZU za god. 1964.*, knj. 71, Zagreb 1966., str. 315.

¹¹⁶ Ivan Brabec, *Hrvatskosrpski govori u mađarskom dijelu Baranje, Ljetopis JAZU za god. 1967. i 1968.*, knj. 74, Zagreb 1970., str. 490-492.

¹¹⁷ Filipović, *O imenu "Šokac"*, str. 146-147.

¹¹⁸ Isto, str. 147-148.

Završno razmatranje o ishodištu etnonima

Može se reći da bi Bosna bila sekundarno ishodište kada se etnonim *Šokac* već ustalio kao jedan od apelativa za slavenske katolike toga područja. Primarno ishodište bilo bi mjesto gdje je došlo do prvotne uporabe toga apelativa i njegova prijenosa na katolike općenito. Prema svemu dosada izloženom najvjerojatnije je da se to dogodilo na prostoru istočnije od Bosne ili na njenim istočnim rubovima oko gornjeg i središnjeg toka rijeke Drine. Na tom se prostoru apelativ prvi puta uporabio za katolike u obliku i značenju kojeg danas poznajemo. Ali prije toga prethodila je uporaba toga apelativa u drugačijem obliku i značenju.

S obzirom na to da etnonim dolazi iz albanskog jezika, najlogičnije je da se apelativ najprije počeo koristiti za katolike Albance. Zbog toga je opravdano uzeti u razmatranje tumačenje o nazivu pravoslavnih Albanaca za katoličke Albance na području Albanije,¹¹⁹ jer postoji etnografska građa koja indicira da je takav razvoj postanka etnonima *Šokac* znanstveno prihvatljiv. Naime, Albanci su u praksi dugo primjenjivali kriptokršćanstvo. Bili su tzv. ljarmani (šareni),¹²⁰ tj. dugo bi nakon konvertiranja na drugu religiju interno unutar obitelji štovali staru religiju, a prema van novu. Albanci muslimani još su dugo katoličanstvo zvali "naša stara vjera" i česti su pojedinci koji znaju ime svojih kršćanskih predaka.¹²¹ Postojali su slučajevi da su Albanci svih vjera obdržavali kršćanske katoličke obrede.¹²² Odatle je sasvim opravdano pomišljati da su za pravoslavne Albance, a kasnije su to prihvatili i muslimanski Albanci, katolici *shok(e)*, dakle, drug(ovi), prijatelj(i), jer kako se vidi "granica" prema *drugom*, u Barthovskom smislu, među pripadnicima albanske etničke skupine različitih konfesija nije tako čvrsta. Tada nema razloga da bi se upotrijebio pejorativan apelativ za drugog, nego pozitivan. Tek kasnije u drugom povijesnom, etničkom i socijalnom kontekstu apelativ dobiva pejorativno značenje.¹²³ Ovime se sva upitnost i poteškoća takvog načina imenovanja *drugog* može opravdati, s obzirom na poteškoće takvog imenovanja koje smo prethodno pokazali i obrazložili u poglavlju "a) albansko ishodište", jer je u skladu s modelima nastanka etničkih skupina etnološke znanosti.

Dakle, ishodište imena *Šokac* na temelju svega prikazanog opravdano je tražiti u albanskom jeziku i u albanskom etničkom sloju koji je kroz čitav srednji vijek u stalnoj simbiozi s vlaškim (romanskim) stanovništvom. Budući su Albanci na području sjeverne Albanije, Kosova, Crne Gore i Raške, sve do njihove islamizacije, pripadali

¹¹⁹ Ivanić, O Bunjevcima, str. 81-82.

¹²⁰ Od albanskog *larmë* što znači "šaren".

¹²¹ Ines Sabalić, Kosovski terezijanski otpor, *Start*, br. 573, 5. siječnja 1991.

¹²² "I taj krajinski krst pokreće još dandanas sljedbenike muhamedanske, grčkoistočne i katoličke vjeroispovijesti, da na Duhove pred zoru svi zajedno hodočaste na brdo Rumiju! Pendant tomu jest običaj, da muhamedanci arbanskog plemena Škrelja još uvijek plaćaju desetinu katoličkom župniku i na blagdan sv. Nikole i sv. Gjurja donose posvećene svijeće!" (Šufflay, *Izabrani politički spisi*, str. 139-140).

¹²³ Od 19. stoljeća na području Slavonije apelativ je ponovno dobio pozitivno značenje od samih pripadnika šokačke subetničke skupine.

pravoslavnima ili katolicima, prihvatljivo je da su pravoslavni zadržali prvotni naziv za svoje sunarodnjake katolike i nakon njihove vlaške asimilacije. Riječ je ušla u jezik vlaško-albanskog etničkog supstrata koji se temelji na romanskoj podlozi. Odnosno, događa se prijenos riječi *shok* iz albanskog u vlaški (romanski).

Riječ trajno ulazi u vlaški (romanski) jezik, ostaje među pravoslavnim Vlasima te zahvaljujući njima započinje svoj put daljnjeg mijenjanja oblika, značenja i širenja. Pravoslavni Vlasi su nomadski pastiri, prijenosnici trgovačke robe, vodiči karavana. Oni su, jednom riječju, stalni migranti.

Kako se taj vlaško-albanski supstrat nalazio na području srednjovjekovne srpske države, romanizirani albanizam *shok* se slavenizirao i promijenio oblik u *šokac* postupno od 13. do 15. stoljeća i uklopio u slavensko-pravoslavni jezični korpus. To se potvrđuje iz podataka o katunskom ustroju toga područja. Tako na primjer u 14. stoljeću na području današnjeg Kosova imamo slavenske, albanske, vlaške, albansko-vlaške i albansko-vlaško-slavenske katune, što svjedoči o simbiozi ova tri etnička sloja.¹²⁴

Pojava njemačkih rudara *Sasa* na prostoru istočne Bosne, Staroga Vlaha, sjevera Crne Gore i Kosova od druge polovice 13. stoljeća i njihov susret s pravoslavnim vlaško-albansko-slavenskim supstratom, vjerojatno i s neasimiliranim pravoslavnim Albancima, bio bi sljedeći stupanj u razvoju etnonima *Šokac*. Budući da na tome prostoru postoje i albanski katolici za koje se već mogao upotrebljavati albanski naziv *shok*, sasvim se opravdano može zaključivati da se taj naziv od pripadnika pravoslavnog vlaško-albansko-slavenskog etničkog supstrata, ili od pravoslavnih Albanaca, mogao prenijeti na *Sase* koji su također katolici.

Međutim, ne treba isključiti i mogućnost imenovanja *Sasa* od strane vlaško-albansko-slavenskog etničkog supstrata zbog njihova drugačijeg izgleda i poslova koje obavljaju. Znamo da su oni rudari, a osnovni alat rudara osim alata za kopanje svakako su bila užad, konopci. Spomenuli smo da albanski jezika ima riječ *shoke*, *shokeze* u značenju pojas, traka, uže, konopac. Dakle, *Sasi* su oni koje obilježava "užad, konopci". Premda pretpostavljeno i bez potvrde, ovakav razvoj je moguć i s etnološkog gledišta prihvatljiv.

Nadalje, taj pravoslavni vlaško-albansko-slavenski etnički supstrat poznat po etnonimu *Vlah*, a koji je obavljao poslove karavanske trgovine od jadranske obale do južne Ugarske, uglavnom Podrinjem, susretao se od druge polovice 13. stoljeća sa *Sasima* i drugim slavenskim katolicima koji žive u tim naseljima. Ne samo katolicima, već i s bosanskim krstjanima. Oni kao i *Sasi* žive u gradovima i rudarskim naseljima ili uz ta naselja. Kako su *Sasi* krajem 14. stoljeća uglavnom iselili iz tih mjesta ili se asimilirali, u njima je ostalo gradsko slavensko katoličko ili krstjansko stanovništvo (Višegrad, Srebrenica, Zvornik i dr.), različito po konfesiji, jeziku i načinu života od *Vlaha*. Tako je naziv, prvotno upotrebljavan na području srednjovjekovne srpske

¹²⁴ Gashi, Albansko-vlaška simbioza, str. 47-62.

države, prenesen posredstvom *Vlaha* na gradsko katoličko i krstjansko stanovništvo, najprije Podrinja, a daljnjim vlaškim migracijama, naročito nakon turskih osvajanja, i na ostalo starosjedilačko stanovništvo Bosne. Ubrzo nakon pada Bosne pod tursku vlast etnonim *Šokac* upotrebljava se samo za bosanske katolike.

Kako su *Vlasi* prenosili robu do južne Ugarske i dalje, preko njih je ta riječ mogla ući i u rumunjski jezik, u kojem je zadržala svoje prvotno značenje za *Nijemce* koji žive u gradovima, dok se na jugu u njenom ishodištu to prvotno značenje razvilo u drugom smjeru kao oznaka za jednu konfesiju, a prvotno značenje za *Nijemce (Sase)* izgubilo. No i ovdje, kao i na južnoslavenskom prostoru označava opreku između katolika i pravoslavnih.

Premda za eksplicitno i egzaktno izvođenje etnonima *Šokac* nema potvrda u povijesnim izvorima, etnografskoj građi, a ni jezikoslovno ne postoji suglasnost o njegovom podrijetlu, na temelju svih prikazanih i razmotrenih činjenica postavljeno je znanstveno prihvatljivo ishodište njegova podrijetla, kao i prihvatljivo tumačenje procesa formiranja toga etnonima. Budući da ovo tumačenje nije znanstveno egzaktno ni konačno, već kao najvjerojatnije moguće, moglo bi predstavljati okvir ili smjer za daljnja istraživanja o ovoj problematici.

Marinko Vuković

The Problem of the Origin of the Šokci and Its Reflection in Historiography

Summary

Taking as its starting point the fact that historiography up to the present day has not offered any satisfactory scholarly answer on the origin of the ethnonym Šokac and the Croatian ethnic subgroup bearing the same name, in this article all the works of historiography, but also of ethnology and linguistics, on the topic so far are analysed, taking a strict critical approach. Hence an acceptable version of the course of events and a chronological and geographical framework of the origin of the ethnonym are given. Since the scholarly disciplines of the research are connected to various geopolitical areas, there are currently several theories on the origin of the term – the Albanian theory, the Hungarian theory, the Saxon theory, the Romanian theory and the anthroponomical theory. Consequently the approach to the analysis has to be multidisciplinary on more than one level. In the historical context, the article offers an overview of historical facts on the origin and assimilation-migration processes of ethnical groups important for the emergence of the ethnonym; in the linguistic context, it explores several possible origins, in terms of language, of the ethnonym; finally, in the ethnological context, ethnographic, onomastic and historical notions are considered as means of providing a wider explanation of the problematic. The main idea is to posit an acceptable scholarly hypothesis concerning the origin of the ethnonym with the interpretation of the process of its formation.

It is most probable that the original use of the term occurred in the area to the east of present-day Bosnia or in its eastern areas around the upper and middle section of the flow of the River Drina. It was in this area that the ethnonym Šokac as an appellation in the shape and meaning that we know today was used for Catholics for the first time. According to the best of our knowledge, this appellation started first to be used in the Albanian ethnic area for Catholic Albanians. The word afterwards entered the language of the Vlacho-Albanian ethnic substratum: in other words, it was transferred from Albanian into the Vlach language (Romanian). With the Orthodox Vlachs, the term started its journey through further changes of shape, meaning and dissemination. Romanised Albanian terms gradually became Slavicised between the thirteenth and the fifteenth century and became a constitutive part of the Orthodox Slavic linguistic corpus. The appearance of German Catholic Saxon miners in the areas of eastern Bosnia, Stari Vlah, Montenegro and Kosovo is an important stage in the development of the ethnonym Šokac. The Orthodox Vlacho-Albano-Slavic ethnic substratum (Vlachs), who performed tasks of caravan trade from the Adriatic to southern Hungary, mostly via the region of Podrinje (the area along the flow of the River Drina), came into contact with Saxons and Slavic Catholics living in towns and settlements of miners from the second half of the thirteenth century onwards. The Saxons mostly moved out of these places, or became assimilated into the Slavic population if they stayed there, at the end of the fourteenth century, and so in them there remained only a Slavic Catholic and *Krstjan* (Manichaean) population (in Višegrad, Srebrenica, Zvornik and so on), which differed from the Vlachs with regard to confession, language and way of life. The term, originally used in the areas of eastern Bosnia, Stari Vlah, Montenegro and Kosovo, was then transferred to the urban Catholic and *Krstjan* population, first in Podrinje, and then by further Vlach migrations, especially after the Ottoman conquest, also to the remaining aboriginal population of Bosnia. Soon after the fall of Bosnia under Ottoman rule, the ethnonym Šokac remained in use only for Bosnian Catholics. The Vlachs transported goods to southern Hungary and beyond, and thus through them this word might also have entered the Romanian language, in which it retained its original meaning, denoting Germans living in urban settlements, whereas in the south – in its source area – that original meaning developed into the term denoting a confession, while it lost its ethnic connotation of Germans (Saxons).

Key words: Šokci, Vlachs, Saxons, Albanians, Romanian language, Albanian language